

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

Črtomir Šinkovec

NOVOLETNICA

*Odtočilo tiho se je staro leto,
kanilo v večnost — kapljica v morjé,
želje, ki gnete jih ugibanj dleto,
v napitnicah se vedrih zaiskre,
zvenijo čaše, penijo se vina:
na zdravje pijmo, ej, na zdravje vsem!
Človeška vse ogreje naj toplina,
napijmo dobrim vsem ljudem!*

*Ves svet naj v novem letu sreča spremlja,
povsod miru naj klije zlasti klas
in dom sožitja naj bo naša zemlja
od glavnih mest v poslednjo gorsko vas:
sadove klene obrodi naj naše delo,
pšenične njive kruh naj obrodé,
naj trta vino dá, ki srca bo ogrelo
v prijateljstvo, da bomo vsi ljudje!*

*Če treba bo, pogumno bijmo se z viharji,
na svojem stojmo, trdno kakor vrh gora
in vsi, prav vsi da bili bi zidarji
granitnih temeljev vse boljšega sveta:
da svet razklani bo enakosti družina
tovarišev, ne divji trop volkov,
ki žre kruh sužnja in trpina
in je zaščitnik teme in okov.*

*Razgrni se čez svet miru jasnina:
človeku človek bodi in tovariš, brat,
da se razcvéte vsa človeška veličina
in na stečaj odprejo krila svetlih vrat
v prihodnost lepšo, ki bo razplamtela
vse zarje, vstajajoče iz pravičnih sil —
zato zajadrajmo — so jadra se napela —
v človeštva ta, najvišji cilj...*

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Jesenice, 27. december 1975

Številka 23/V

25 LET TEHNIŠKEGA MUZEJA ŽELEZARNE JESENICE

V letošnjem letu, ki se že izteka, smo praznovali mnogo jubilejev in obletnic. Skoraj vsi pa smo pozabili še na enega jubilarja, tehniški muzej železarne Jesenice, ki je letos pomladi praznoval petindvajsetletnico svojega nastanka in obstoja. Zato moramo tej ustanovi, ki živi v sklopu železarne Jesenice, posvetiti nekaj besed.

Pomladi leta 1950 so se na pobudo nekaterih članov delovnega kolektiva Železarne prvič sestali bodoči člani zbirnega urada tehniškega muzeja. Izvoljen je bil upravni odbor zbirnega urada, ki je bil financiran od takratnega ministrstva za kulturo in prosveto LRS, kot podružnica tehniškega muzeja Slovenije.

Zbrano gradivo je omogočilo, da je bila 26. aprila, za praznik Osvobodilne fronte in praznik dela, pripravljena prva razstava v telovadnici osnovne šole na Jesenicah. Ta razstava je pokazala, da je treba začeti organizirati muzej z lastnimi, stalnimi razstavnimi in depojskimi prostori. Ob 85-letnici železarne Jesenice, v letu 1954, so se prvič odprla vrata stalnih razstavnih prostorov v desnem adaptiranem traktu pritličja fužinske graščine na Stari Savi. To je bil čas velikega entuzijazma, amaterskih zbirateljev, ki so zbirali muzejske eksponate na terenu, pri zasebnikih, v Železarni, študirali arhivsko gradivo in organizirali več predavanj znanih slovenskih strokovnih muzejskih delavcev. Morda se moramo zahvaliti prav amaterski zanesenosti in vnetosti mnogih sodelavcev ter njih domačijski in poklicni pripadnosti, da imamo danes tehniški muzej, ki je znan ne samo slovenski in jugoslovanski

javnosti, predvsem šolski mladini, temveč tudi izven naših meja.

Delavski svet železarne Jesenice je na svoji seji, 24. januarja 1956 sprejel in potrdil prvi statut tehniškega muzeja, ki je v tem času začel razširjati svoj koncept tudi na človeka — železarja, na njegov boj za socialne in nacionalne pravice, na njegovo delo in življenje. V to podobo je bilo vključeno tudi obdobje NOB ter zanetki delavskega samoupravljanja.

Leta 1960 je končno nastopil trenutek, ko so odprli tehniški muzej in ga izročili širšemu namenu. Zaradi svoje edinstvene lege v okolici ohranjenih objektov Stare Save, se je tehniški muzej odločil v soglasju s kolektivom tovarne, da se to železarsko naselje, vsaj v ožjem smislu ohrani in obvaruje pred razpadom in odstranitvijo. Sklenjeno je bilo, da se v naslednjih letih z restavracijskimi in adaptacijskimi posegi ohrani v takšnem stanju, v kakršnem je bilo ob svojem nastanku in delovanju. Ta projekt je podprl tudi zavod za spomeniško varstvo SRS. Tedaj so se odločili, da ohranijo naslednje objekte Stare Save: graščino, fužinsko cerkev, stanovanjsko hišo imenovano »kasarna«, plavž s skladiščemoglja, fužino s kladivi, tehtnico — adjustažo, mlin, vigenje za izdelavo žebjev in verig, ki je bil v celoti prenešen iz Kamne gorice in levi breg Save na tem področju.

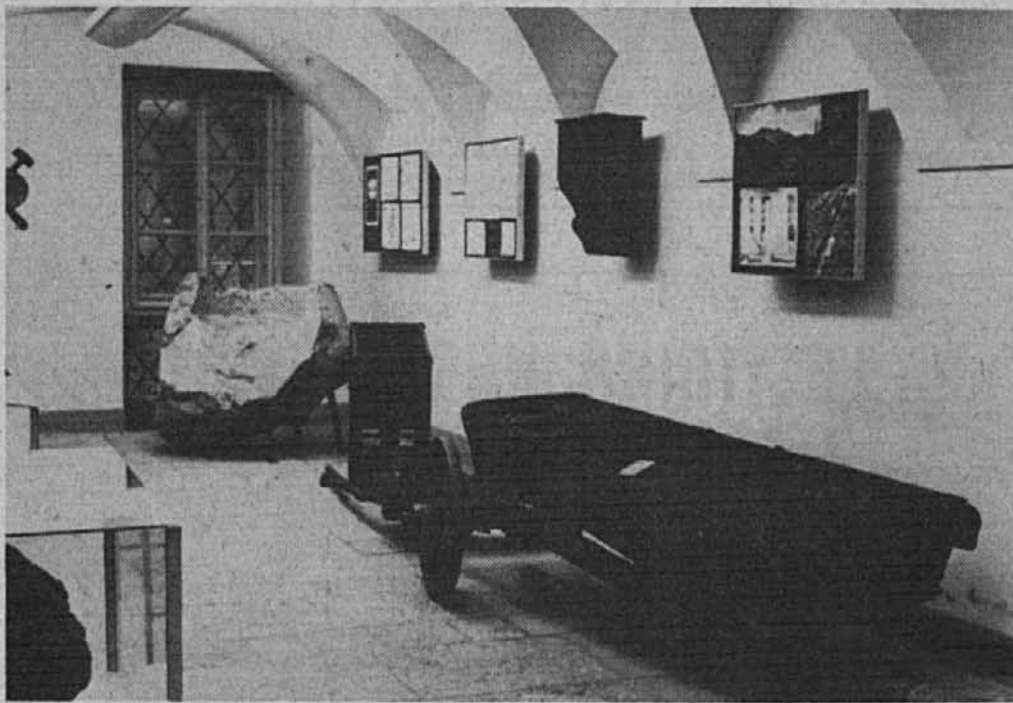
S sprejetjem tega projekta je bil določen obseg zgodovinsko tehničnega rezervata, ki naj bi stal sredi moderne proizvodnje in bil ne bil pomemben le za zgodovino Jesenic, ampak dokument našega železarstva nasploh.

(Nadaljevanje na 2. strani)

Tehniški muzej železarne Jesenice

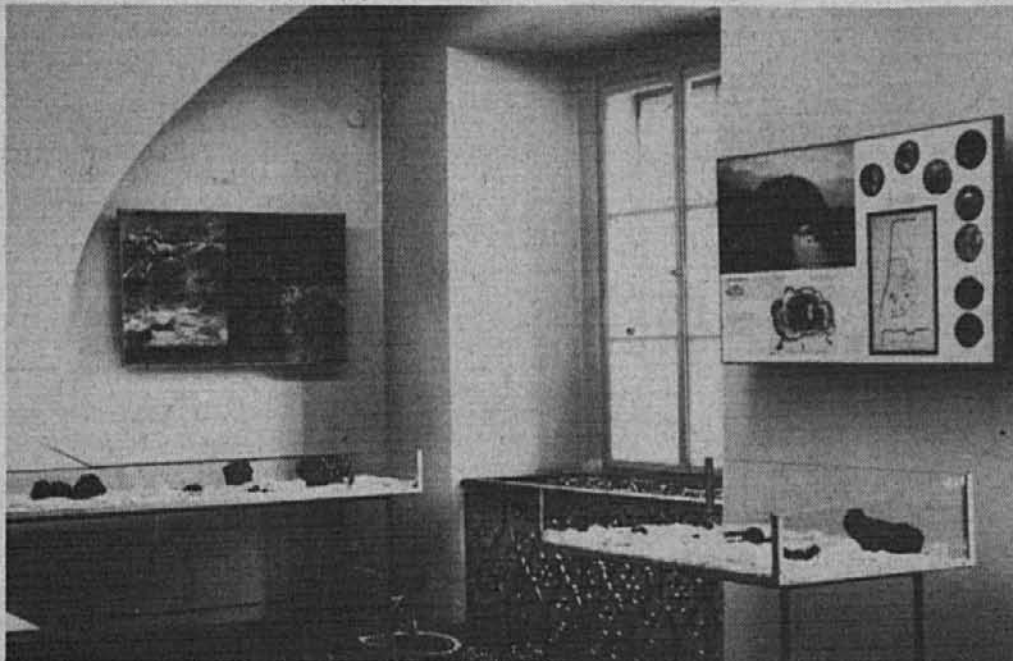
LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno-umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

Tehniški muzej železarne Jesenice – notranjost

Tehniški muzej železarne Jesenice – notranjost

Tehniški muzej železarne Jesenice – notranjost

(Nadaljevanje s 1. str.)

Celotni kompleks Stare Save, bi nam ob izpolnitvi zadanega projekta, ponazarjal organizacijo železarske proizvodnje 19. stletja, obenem z nekaterimi objekti, ki segajo še v 16. stoletje. V celotni zasnovi je graščina namenjeno osrednje reprezentančno mesto. Z glavnim pročeljem zapira in zaključuje trg med cerkvijo in železarskimi obrati. Vse do druge polovice 19. stoletja je graščina služila za upravni sedež železarne na Savi in je poleg cerkve reprezentančna stavba. Današnja podoba je graščina, ki izhaja iz 16. stol. dobila pod Ruardi, ki so jo dobili v posest 1766. leta in so jo do leta 1815 preuredili in adaptirali, tako da se je prvotna zunanja forma, kot jo poznamo po Valvasorju, nekoliko zbrisala. Njena zunanja spomeniška adaptacija in restavracija je bila končana prav v letošnjem jubilejnem letu.

Cerkev Marijinega oznanenja je leta 1606 posvetil znani protireformator in preganjalec protestantov Tomaž Hren, ljubljanski škof. Pozidala in okrasila sta jo Oktavij in Julij Bucellini. Gre za zanimiv tip cerkvene ladje z emporami, kjer je ponekod še vidno ohranjen spomin na gotski stil. Zaradi tega je cerkev tudi pomemben umetnostnozgodovinski spomenik. V začetno obdobje sodi lep marmorni oltar, vrsta slik in podob domačih in tujih slikarjev in ostala oprema. Med slikami so dela baročnih mojstrov beneške šole, Potočnika in Herrleina. Vse to bogastvo cerkvenega inventarja priča o bogastvu mecenov Bucellinijev, Zoisov in Ruardov; istočasno pa je to rezultat dela rok marljivih železarjev, ki so gospodi s svojim delom omogočili bogastvo in razkošje. Tudi ta objekt je bil letos z zunanje strani dokončno restavriran in zaščiten. Ko bo urejena še notranjost se predvideva, da bo v cerkvi ustanovljena umetniška razstavna galerija.

»Kasarna« iz konca 18. stol., kjer so bila in so še delavska stanovanja, mlin, kjer so lastniki železarne mleli moko delavcem proti plačilu in ostali objekti Stare Save pa so za sedaj prepuščeni sami sebi in propadajo.

Interno raziskovalno delo v muzejski ustanovi je zadnjih nekaj let omejeno le na oddelka za delavsko gibanje in NOB, ki sta pripravila nekaj uspešnih razstav. Tudi drugače je v tem času, ko so prestavili tovarniški vhod ob predelovalnih obratih bolj proti severozahodu, opaziti precejšnjo zaprtost muzejske ustanove in s tem odmaknjenosti njenemu osnovnemu namenu – obiskovalcem.

O muzejski razstavi nas informira vodič po Tehniškem muzeju, ki je delo A. Rjazanceva (ponatis teksta, ki je izšel kot priloga Železarja ob 15-letnici muzeja, 1965. leta) in ga je mogoče dobiti v obliki brošure v muzeju samem.

Razstavni prostori, ki so v pritličju graščine, so polni skrbno zbranega in dokumentiranega gradiva, ki tvori stalno razstavo in povede obiskovalca od prvih začetkov topilništva na širšem področju jeseniškega zaledja, preko prvih fužin in obratov, ki so nastali ob vodnih tokovih v dolini, do moderne proizvodnje v novejšem času. Vzporedno je predstavljena dejavnost rudarjev, kovačev, tovornikov in drugih, katerih usoda je bila tako ali drugače povezana z železarsko preteklostjo pri nas. Posebej je prikazan tudi boj jeseniškega kovinarja za socialno in osebno svobodo, njegov delež v vojni in revoluciji in doprinos k graditvi nove socialistične skupnosti.

Zaželimo na koncu ob 25-letnici tehniškemu muzeju in njegovim sodelavcem v prihodnosti novega poleta in mnogo uspehov pri osvetljevanju preteklosti tistega dela naše dejavnosti, ki še danes daje prebivalcem Jesenic in okolice precejšen kos kruha.

Desetega oktobra letos je preteklo pet let, ko je bil ob prisotnosti 24 kulturnih, družbenih in političnih delavcev ustanovljen kulturno umetniški klub v okviru delavskega prosvetnega društva Svoboda Tone Čufar Jesenice. Pobudniki za ustanovitev: Cvetko Zagorski, književnik, Miha Klinar, književnik in Joža Varl, novinar in kulturno prosvetni delavec, so z ustanovitvijo kluba predvsem hoteli vnesti v kulturno delovanje in snovanje večjo širino, predvsem pa kulturno umetniško tvornost kar najbolj približati delovnim ljudem in občanom. V tem času so se namreč na Slovenskem pojavljali razni zaprti krogi, težnja po elitizmu, posnemanju vzorov iz zahoda in podobno. Delavec – proizvajalec pa je bil porinjen daleč proč od vsega tega dogajanja. Ustanovitev sega precej pred znano pismo predsednika Tita in splošno politične akcije, da je potrebno napovedati neizprosno boj odtujenosti delavca tako od dohodka, ki ga ustvarja, kakor od vseh področij družbenega življenja in dela.

Programsko politična opredelitev kluba je od vsega začetka zasledovala danes znano orientacijo, izrečeno v ustavi in resoluciji o samoupravni socialistični kulturi sedmega kongresa ZKS, da morajo biti kulturna sporočila prežeta s socialističnimi humanimi vrednotami in da morajo biti dostopna vsem delovnim ljudem in občanom. Taka programska orientacija kluba, ki izhaja iz velike odprtosti in ne samo proklamiranega, temveč v praksi neštokrat dokazanega stališča o enotnem slovenskem kulturnem prostoru in nedeljivosti kulture, je v klub zajela člane, sodelavce od Jesenic in Ljubljane do Celovca.

Svoja programska načela je klub začel uresničevati predvsem na treh področjih delovanja in sicer:

Z izdajanjem kulturno umetniškega glasila LISTI, ki izhaja kot priloga tednika, glasila delovnega kolektiva železarnice Jesenice v 9.600 izvodih. To je tudi najbolj neposredno sporočilo delavcem in preko njih njihovim družinam. Klub se je nekaj časa sicer lovil z najbolj ustrezno vsebinsko zasnovo, ker so preveč prevladovali literarni sestavki in med temi poezija. Šele z zadnjimi številkami se je približal vsebinski zasnovi, ki naj bi jo gojil in nadalje izpopolnjeval. Vsebinska zasnova, kakršni bo usmerjena uredniška politika bo zajemala naslednja področja: zgodovinsko-dokumentarne zapise iz preteklosti delavskega in kulturnega gibanja na Gorenjskem območju, arheološke, etnografske in druge posebnosti, spomeniško varstveno problematiko, marksistične kritike, polemične zapise in podobno, ob drugih zapisih o samoupravnem uveljavljanju socialistične kulture, razne jubileje in drugo, seveda pa bo ustrezna pozornost veljala tudi vsebinsko dobrim, predvsem pa izvornim literarnim delom. V vsebinski zasnovi bo klub tudi v bodoče posebno pozornost posvečal razvijanju in negovanju tradicij narodnoosvobodilne borbe, ustrezen prostor pa bo namenjal tudi sestavkom mladih iz šol.

Vključno z današnjo številko je v petih letih izšlo 23 številčkov LISTOV na 334 straneh. LISTE – tisk in avtorske honorarje, plačujejo delavci Železarnice, medtem, ko jih volontersko urejajo

PET LET KULTURNO UMETNIŠKEGA KLUBA TONE ČUFAR

člani kluba. Jeseniška železarna je s tem nedvomno izkazala edinstveno razumevanje in podporo klubu in njegovi dejavnosti, čemur s podobnimi oblikami sledijo tudi mnoge druge delovne organizacije v Sloveniji, sicer ne s posebnimi prilogami, toda vedno bolj se v tovarniških glasilih pojavlja tako proza, kakor poezije.

Drugo področje delovanja kluba pa je založniška dejavnost. Ob poplavi različnega bulvarskega tiska, je bil namen te dejavnosti izdajati cenene drobne knjižice, ki bodo dostopne delovnim ljudem, predvsem pa mladini. Založniško zbirko je klub poimenoval po delavskem pisatelju, pesniku, dramatik in novinarju ter komunistu Tonetu Čufarju – MALA ČUFARJEVA KNJIŽNICA. Doslej je izšlo osem knjižic in sicer:

– Tone Čufar – TOVARNA – drobna povest iz delavskega življenja z življenjepisom Toneta Čufarja in njegovim poslednjim pismom staršem. Knjižico je uredil in napisal življenjepis književnik Cvetko Zagorski, Čufarjev portret in ilustracije pa je naredil akademski slikar Jaka Torkar;

– Slavko Savinšek – POREDNI SMEH – izbor otroških pesmi in avtorjev življenjepis, ki je padel kot talec, je pripravil književnik Črtomir Šinkovec, pesmi pa so ilustrirali učenci posebne osnovne šole Jesenice pod vodstvom svojega pedagoga, akademskega slikarja Romana Savinška;

– Viktor Gregorač – RAZMERJA izbor proze mladega besednega ustvarjalca, ki je padel v Dragi kot talec in obežen uvod z življenjepisom, ki je v nekem smislu spev mladim Skojevcem, ki so kot talci omahnili pod okupatorjevimi streli, je pripravil literarni zgodovinar prof. Emil Cesar. Dodanih pa je enajst slik, likovnih reprodukcij, ki so se ohranile od nadarjenega mladeniča.

– Andrej Kokot – ČUJTE, ZVONIVI POJO – izbor pesmi slovenskega pesnika iz avstrijske Koroške in uvod je naredil pesnik Valentin Cundrič, opremil pa akademski slikar Jaka Torkar;

– Valentin Cundrič – SONETI – opremil akademski slikar Boni Čeh;

– Miha Klinar – NA MRTVI STRAŽI – partizanska lirika nastala v letih 1941–1945, opremil akademski slikar Jaka Torkar;

– Benjamin Gracer – V MRAKU – izbor pesmi in uvod je naredil literarni zgodovinar prof. Emil Cesar, opremil pa akademski slikar Roman Savinšek;

– Črtomir Šinkovec – ŠKORČEVA ŠOLA – izbor otroških pesmi in ugank ter uvod je pripravil literarni zgodovinar prof. Emil Cesar, ilustriral pa je akademski slikar Jaka Torkar.

V prihodnjem letu ima klub v programu izdajo devete in desete knjižice MALE ČUFARJEVE KNJIŽNICE in sicer izbrana dela Toneta Čufarja, katerih izbor je naredil književnik Cvetko Zagorski, obsežno monografijo pa je napisal literarni zgodovinar prof. Emil Cesar. Gradivo za prvo knjigo je že pripravljeno za tisk.

Klub je, kot naslednje področje delovanja, prirejal tudi literarno-glasbene večere na ožjem in širšem območju, vključno med Slovenci na avstrijskem Koroškem. Zelo neposredne stike ima klub s slovenskimi literarnimi in kulturnimi delavci na avstrijskem Koroškem, od katerih so nekateri tudi zelo aktivni delavci v klubu. Delo kluba pa sega tudi na področje debatnih večerov, svetovanja in spodbujanja ter aktivnega delovanja v družbeno političnem življenju.

Petletno delovanje kulturno umetniškega kluba, kljub nekaterim manjšim odstopanjem od načrtane poti in prehodnim slabostim, lahko označimo kot eno izmed najbolj uspešnih področij kulturne aktivnosti v jeseniški občini. Te obsežne dejavnosti prav gotovo ne bi bilo mogoče opraviti ob skromni finančni podpori, če ne bi v klubu prevladovala velika ljubiteljska zavzetost za spodbujanje kulturnih potreb med delavci in občani ter za posredovanje kulturnih vrednot v najbolj neposredni obliki delavcu – proizvajalcu in preko njega tudi širšemu krogu občanov.

KULTURNO ŽIVLJENJE SLOVENCEV NA KOROŠKEM

Prestop v novo leto vedno daje povod za razmišljanje, kaj bo prinesla prihodnost in kakšna je bera leta, ki ga zaključujemo, ali smo dosegli tisto, kar smo si ob začetku postavili na cilj. Če s tega vidika potegnemo bilanco, kaj se je na Koroškem v zadnjem letu zgodilo na kulturno prosvetnem področju, potem lahko že kar na začetku zapišemo, da je situacija kljub znanim razmeram spodbudna. Čeprav je kulturno delo med Slovenci na Koroškem v prvi vrsti še borba za narodni in kulturni obstoj, je njihova kulturna raven enakovredna s tisto večinskega naroda, dasiravno ni deležna zadostne podpore s strani uradnih forumov in da se mora Slovenec na Koroškem po dvajsetih letih še vedno boriti za njegove pravice, ki so zapisane v sedmem členu avstrijske državne pogodbe.

Če v teh razmerah lahko še govorimo o kulturnem življenju Slovencev na Koroškem in da le-ta prav v teh težkih časih doživlja močan razmah, potem je to najboljši dokaz za njihovo prisotnost in njihovo življenjsko voljo. Pri tem pa seveda ne gre prezreti čedalje večjo zavest Slovenskega človeka na Koroškem, namreč, da tvori sestavni del slovenskega naroda in da s svojim delom sooblikuje njegov kulturni razvoj.

Zato je Slovenska prosveta zveza v Celovcu vedno smatrala stike z matico za življenjsko važne. To njeno prizadevanje se čedalje bolj obrestuje, zakaj stiki med slovenskimi kulturnimi organizacijami na Koroškem in v Sloveniji so čedalje bolj pogosti in so danes sestavni del kulturnega gibanja slehernega koroškega društva.

Prav te vezi krepijo delo slovenskih društev ter spodbujajo njihove člane, da stremijo za stalnim dviganjem njihove kulturne ravni. Da se prav to dogaja v času, ko svetu hočejo dokazati, da Slovencev na Koroškem ni in da jih bo treba šele »ugotoviti«, je to najboljši odgovor, kajti rezultati so tu in nihče ne more ovreči tega, kar je javnosti znano. Če bi to dejavnost primerjali z enako dejavnostjo večinskega naroda, potem bi razmerje krepko govorilo v prid manjšine.

Dejstvo je, da je bilo v preteklem letu skupno blizu tristo kulturnih prireditev, ki so jih izvedle slovenske kulturne organizacije in društva ki so obsegale pevske, odrske in druge vrste kulturnih prizadevanj. Da je tu šlo tudi za obiske od vrhunskih slovenskih kulturnih ustanov kot je Opera SNG, gledališče, Slovenski oktet in podobno pa do amaterskih odrskih prireditev ali družabnih in izobraževalnih akcij.

Seveda pa pri tem niso in ne morejo biti upoštevani stalni stiki organizacij in posameznikov s slovenskimi kulturnimi ustanovami kot je univerza, inštitut za narodnostna vprašanja in drugo. Sodelovanje koroških avtorjev v slovenskem revijalnem tisku. Tu je treba še posebej navesti stike koroških kulturnikov z njihovimi kolegi na Jesenicah, njihovo stalno sodelovanje v Listih in na drugih področjih. Da taki stiki obstajajo tudi v drugih občinah, je samo potrdilo, kako trdne so vezi z matičnim narodom in da to v obliki statistike niti ni možno zajeti. Lahko pa povemo, da na Koroškem poje več kot petsto pevk in pevcev v raznih pevskih zborih, da je v zadnjih

dveh letih nastalo pet novih pevskih zborov, da je prišlo do obnovitve prosvetne dejavnosti v krajih, katere so že zdavnaj proglasili za »čisto nemške«. Dalje: da je število slovenskih dijakov na slovenski gimnaziji naraslo, da je naraslo število knjižnega daru Slovenske prosvetne zveze od dva tisoč na tri tisoč petsto, da je letošnji Koroški koledar SPZ dosegel največ strani v vseh letih njegovega izhajanja, da je slovenski televizijski film Cvetje v jeseni videlo štiri tisoč petsto ljudi in to na skupno štiridesetih filmskih večerih, da je bil letos ustanovljen slovenski znanstveni inštitut in to v okviru Zveze slovenskih organizacij na Koroškem, da je knjigarna Naša knjiga dobila nove prostore v središču Celovca in to v novem poslopju Zveze slovenskih zadrug v Celovcu, da je prav tam v preteklem letu bila ustanovljena slovenska galerija AULA SLOVENICA v kateri so že razstavljali vidni slovenski likovniki.

Tako bi lahko naštevali še in še. Na likovnem področju je do priznanih imen prišlo enajst avtorjev, ravno toliko jih deluje na literarnem področju, mnogo izmed njih je poznanih tudi v matični Sloveniji. Da je v preteklem letu prišlo do intenzivnih prizadevanj za gradnjo slovenskega kulturnega doma v Celovcu... da pa je prav tozadevno prišlo do zapletov, ker oblasti niso dopustile, da bi bil ta slovenski kulturni center zgrajen v središču Celovca, da je Zveza slovenskih zadrug v Celovcu čakala več kot deset let za dovoljenje za izgradnjo svojih prostorov. To pa so senčne strani, ki koroške Slovence in njihovo delo spremljajo iz dneva v dan. Če bi tu pričeli z naštevanjem, bi urednik imel težave s prostorom. Toda prepričani smo, da so bralci Listov na tekočem, kaj se na Koroškem dogaja, da se vsa povojna leta izvaja protiustavna gonja proti narodu, ki ne želi nič drugega kot svoj življenjski prostor, mirno sožitje obeh narodov v deželi, priznanje pravic koroškim Slovincem zapisanih v sedmem členu državne pogodbe.

In kljub pritisku Slovenci tu ob Zilji in Dravi vztrajajo. Gojijo svojo kulturo, se ne pustijo vreči iz ravnotežja. In kljub njihovi kulturni zadržanosti, trenutno vlada pripravljiva zakon o preštevanju »posebne vrste«, preštevanju, ki naj bi bilo pogojeno z uresničitvijo člena sedem. To koroške Slovence čaka v letu 1976, v letu ko bo Koroška praznovala svojo tisočletnico, obletnico pred katero so bili Slovenci že nad tristo let prebivalci te pokrajine. In ravno v tem letu nameravajo šele preveriti, če Slovenci sploh so tu in koliko jih je. Torej leto, ki za Slovence na Koroškem ne obeta nič dobrega.

Kljub temu je v prihodnost treba zreti z optimizmom. S kulturnimi akcijami so Slovenci na Koroškem dokazali že marsikaj, posebno v kritičnih trenutkih, kot je bila doba nacizma, ko so ves slovenski narod zapisali smrti, takrat pa je svet šele videl, da je treba računati tudi z malimi narodi. In Slovenci na Koroškem bodo najmočnejši takrat ko bodo »dognali«, da jih več ni.

Zakaj šteti se ne bodo pustili, v svojih srcih pa bodo nosili bele krizanteme, ki jim bodo svetile v pot pravičnosti po kateri bodo hodili v prepričanju, da bo nekdanj prišel dan, ko bodo tisti v manjšini, ki danes želijo, da bi dežela bila nemška, zakaj tudi v večinski narod prodira počasi, toda dosledno spoznanje, da narod s tako kulturno stopnjo državi ni v sramoto, marveč v ponos!

KULTURNI SPOMENIKI GORENJSKE

RADOVLJICA

Med mesti, ki so se na Slovenskem po zgledu ostale Evrope oblikovala v visokem in poznem srednjem veku, je Radovljica do danes ohranila svojo pričevalno podobo. To velja predvsem za njen talni načrt, ki ga je pogojevala oblika peščenega pomola, na katerem mesto stoji pa tudi prometna cesta, ki se je tod z radovljiške ravnine usmerjala čez Savo v železarska področja pod Jelovico. Ugodno prometno in obrambno lego naselja je izkoristil fevdalni rod Ortenburžanov, ki je želel svojim zemljiškim posestvom v tem delu Gorenjske ustvariti tržno središče, kjer bi se izmenjavali proizvodi agrarnega in železarskega področja na levem oz. desnem bregu Save.

Zemljišče na mestnem pomolu so verjetno v 14. stoletju, ko se Radovljica prvič omenja kot trg (leta 1343) razdelili na več ali manj enake dele in na njih naselili nove naseljence – obrtnike in trgovce, ki so prišli iz drugih, največkrat že prenaseljenih mest in trgov bližnjih pa tudi bolj oddaljenih dežel. Hiše, ki so jih naseljenci postavili ob robu prometne ceste, ki se je sredi naselja razširila v obsežen pravokoten trg, pa so bile med seboj več ali manj podobne. Vedeti moramo namreč, da so bili pogoji življenja in dela v srednjeveških mestih vsaj v zgodnejši dobi precej sorodni in da je med prvimi meščanskimi naseljenci še prevladoval čut za socialno enakost, ki so jo vsaj v začetku do neke mere spodbujali tudi strogi predpisi srednjeveških obrtniških združb – cehov. Hiše so bile majhne in ozke, saj je bilo treba z mestnim zemljiščem, ki ga je največkrat omejevalo obzidje, varčno gospodariti. Širina stavb se je sukala okrog šest metrov, v višino pa vsaj pri nas niso presegale enega nadstropja. Proti cesti so bile hiše obrnjene s svojo ožjo, čelno stranjo in prekrte z dvokapno in s škodlami krito streho. Šele po velikem požaru mesta leta 1835 so les nadomestili z opeko. Ozki presledki med posameznimi hišami (npr.: med Bulovčevo in Zakotarjevo hišo na Linhartovem trgu) so skrbeli za odtok deževnice pa tudi kot zasilni izhod z dvorišča.

Kamnit hišni portal nas je pripeljal v vežo, od koder se je prišlo na dvorišče ali po stopnicah v I. nadstropje oz. v delavniški prostor, ki v začetku ni imel nobene neposredne povezave z ulico oz. trgom, temveč se je vanj prišlo skozi vežo (npr.: ohranjeni vhod poznogotske oblike v Černetovi hiši). Klet je bila prvotno vkopana kar v vežna tla in prekrita s poklopnimi vrati. Šele kasneje je našla vrednejše mesto, največkrat pod stopnicami, ki so vodile v stanovanjsko nadstropje.

V veži prvega nadstropja je stalo odprto ognjišče, ki je kasneje dobilo mesto v posebnem prostoru – kuhinji. Ta se je že v kasnem srednjem veku začela počasi osamosvajati od ostalih prostorov. Obokana, pred ognjem dobro zavarovana shramba – čumnata, je stala v zadnjem delu veže. Stanovanjski prostor je bil postavljen ob ulično fasadno steno. Nekdaj enotni prostor so kasneje predelili in tako je nastala kamra. Strop v obeh prostorih je bil lesen, nosilni tram pa rezljan in lepo profiliran. Eden najbogatejših te vrste se je ohranil v Šivčevi hiši, ki je tudi sicer ena najbolje ohranjenih stavb in dobe kasne gotike oz. renesanse, kar jih najdemo pri nas.

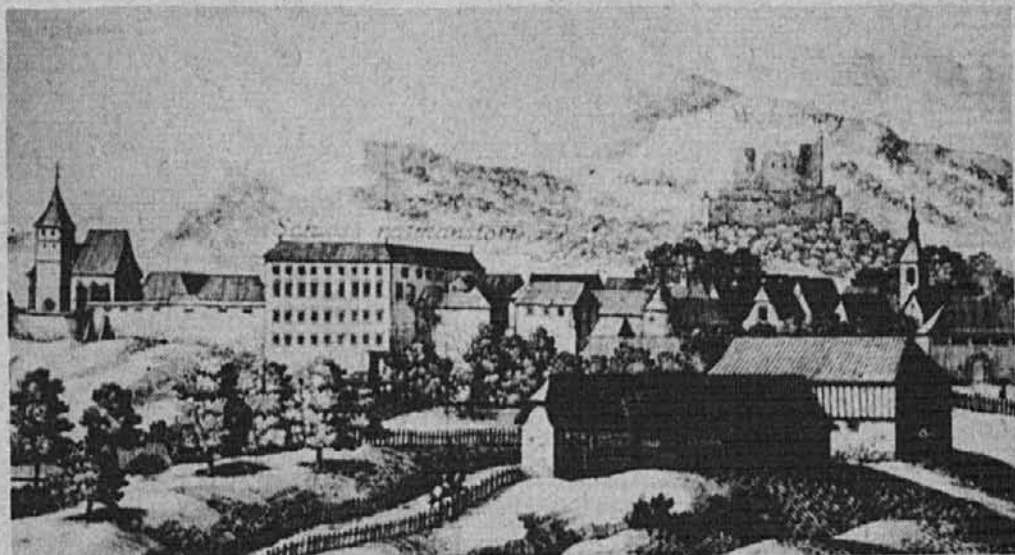
Renesansa je v mnogočem spremenila tudi podobo radovljiške meščanske hiše. Stavbe so se s svojo širšo stranjo obrnile proti cesti in pri tem vključile v svoj sestav tudi že omenjene prehode, ki so tekli med hišami. Razširitvi stanovanjskih prostorov so služili tudi nadstropni in ogelni pomoli, ki so s svojo razgibano obliko poživiljali pročelja hiš (npr.: Vidičeva, Šivčeva, Komanova, Boruljnekova ali še neodkriti pomol pri Špenglarjevi hiši). V tem času t. j. v 16. in 17. stoletju se pojavi na posameznih hišah tudi slikani okras, včasih v obliki ornamenta (npr.: Vidičeva hiša iz leta 1634), slikanih oglov, pogosto pa tudi v obliki figuralnih prizorov, kakršne so odkrili restavratorji zavoda za spomeniško varstvo v Kranju na Šivčevi hiši – iz okrog leta 1629).

Želja po razširitvi stanovanjskih površin, po ureditvi dvorišnega prostora, po ustanovitvi bolj primerne in obstojnejše povezave med stanovanjskimi prostori, kakršne so predstavljali srednjeveški leseni mostovi, je privedla do nastanka arkadnih hodnikov v 16. in 17. stoletju. Navzven se je nova hišna komunikacija odpirala z loki, ki so jih nosili kamniti, kasneje tudi zidani stebriči. (Stebrišni hodniki imajo svoj izvor v italijanskih renesančnih arkadnih dvoriščih, kakršne poznamo npr. iz Toskane, pot pa jim je pripravljalo že stavbarstvo kasne gotike, ki je tudi novim arhitekturnim členom, posebno v zgodnejši dobi, vtisnila mnoge oblikovne značilnosti (gotško oblikovani stebriči, povezani loki, itd.).

Preostali del mestnih površin, ki jih niso prekrile meščanske stanovanjske hiše oz. zapolnile ulice in tržni prostor, je bil namenjen širšim potrebam mesta, mestnemu fevdalcu in cerkvi.

Prvotni grad, ki so ga verjetno že v visokem srednjem veku na severnem robu mestnega pomola in v neposredni bližini cerkve zgradili Ortenburžani, je kasneje, ko so ga podedovali Celjani oz. Habsburžani in za njim prevzeli Dietrichsteini in končno Thurni, doživeljal mnogo sprememb. Umetniško zrelo podobo je grad dobil v 17. in 18. stoletju, ko so mu gospodarili grofje Thurni. V prvi polovici 18. stoletja je na-

(Nadaljevanje na 6. strani)

Radovljica v Valvasorjevi dobi (1689) z razvalinami lipniškega gradu v ozadju

stalo s figurami in drugimi dekoracijami in štukaturami prekrito pročelje. Sestavni del gradu je bil v baročni dobi grajski park ali kot so mu meščani rekli »paradiž«. Svojo prvotno zasnovo je ohranil prav do danes, čeprav je razen gabrovega in lipovega drevoreda izgubil vse svoje nekdanje vrtnarske, arhitekturne in kiparske privlačnosti.

Zupna cekev se je umaknila na skrajni severovzhodni del mestnega platoja. Arheološki predmeti staroslovanske dobe, ki jih je izkopal arheolog A. Valič, so izrazito grobnega značaja in kažejo, da je morda na tem mestu že okrog leta 1000 stala ena prednic sedanje cerkve. Današnja poznogotska stavba, katere prezbiterij so sezidali sredi 15. stol., ladjo pa leta 1495, ima rebrasto obokan strop z bogatim figuralnim in rastlinskim okrasom na sklepnih kamnih. Obok ladje nosijo vitki stebriči. Prostor se med njimi, tako kot v npr.: cerkvah v Kranju, Škofji Loki, pri Sv. Petru nad Begunjami in drugod svobodno preliva in daje vtis velike, prostorsko enotno zasnovane dvorane (dvoranska cerkev). Vpliv opisane dvoranske arhitekture se je prenesel tudi na nekatere stavbe v mestu (poznogotska dvorana v najstarejšem delu gradu ali delavniški prostor v Špenglarjevi hiši, s stropom, ki ga opira osrednji steber; stebrična veža v Sivčevi hiši). Odlična obrambna lega cerkve in neposredna bližina gradu nas napeljujeta k domnevi, da pomeni prav predel ob cerkvi, ki ga še danes obdajajo zidovi, nasipi in stolpi, začetek mestnega obrambnega sistema, ki je s svojim obzidjem, jarkom in utrjenimi mestnimi vrati, že v času prvih turških vpadov v 15. stoletju vklestil mesto v trden okvir. Obzidje je spremljala pot, ki je bila s številnimi dohodi povezana z glavnim trgom in vpadnima cestama. Nekatere teh dohodov so kasneje zazidali, nekateri pa še danes služijo povezavi med glavno prometno žilo, ki teče preko mestnega pomola in dvoriščnimi predeli posameznih meščanskih hiš.

Domnevno najstarejše naselbinsko in bržkone tudi tržno jedro ob cerkvi, se je v 13. in 14. stoletju razširilo na predel ob današnjem trgu, ki predstavlja še danes urbanistično jedro mesta. Njegova pravokotna talna zasnova se po svoji obliki navezuje na podobne urbanistične zasnove, kakršne poznamo npr. iz Kranja, Škofje Loke, Kamnika in od drugod. Razvoj mestnega jedra je kasneje segel na obrobje vpadne ceste, ki je prihajala z radovljiške ravnine in se usmerjala proti Savi.

Onstran mestnega jarka, ki je deloma še ohranjen, so stale lesene pristave meščanov in fevdalca, okrog leta 1800 pa tudi kapela sv. Barbare, ki so jo podrli, ko so urejevali predel ob grajskem parku.

Nova Radovljica je začela rasti ob cesti, ki so jo na začetku našega stoletja speljali proti Lescam. Tako je na tem prostoru že okrog leta 1900 zraslo poslopje osnovne šole, sodišča, hranilnice (današnja banka), in leta 1906 posojilnice, ki sodi med najlepše secesijske stavbe na Gorenjskem (arhitekt C. M. Koch?). Med velikimi javnimi stavbami so se sredi vrtov pojavile stanovanjske hiše tako, da je ta predel s svojimi vrtovi, vilami in kostanjevim drevoredom, ki je spremljal skozi naselje speljano cesto, spominjal na ureditve mestnih vrtnih naselij tistega časa.

Težnja po povezavi z industrijsko in prometno pomembnimi Lescami tudi danes usmerja razvoj mesta proti severozahodu, v novejšem času pa tudi proti bližnjemu Predtrgu. Upravno, trgovsko, prometno pa tudi turistično središče Radovljice se že nekaj let oblikuje na severozahodnem obrobju nekdanjega starega dela mesta, na stičišču treh glavnih urbanističnih področij – starega jedra, Predtrga in naselbinskega kraka, ki vodi proti Lescam.

Cene Avguštin

Radovljica sredi 18. stoletja (Marko Layer 1756) z obrambnimi napravami

Radovljica sredi 19. stoletja s cerkvijo in graščino (Wagnerjeva litografija)

Radovljica z Gradišča okrog leta 1900 (L. Benesch)

PREGLED ARHEOLOŠKIH NAJDB IN NJIHOV POMEN V RADOVLJIŠKI KOTLINI DO KONCA ZGODNJEGA SREDNJEGA VEKA

NADALJEVANJE

Po kratkem splošnem kulturnohistoričnem pregledu starejše in mlajše železne dobe nam naše področje nudi naslednjo najdiščno sliko (karta 4):

1. Ajdovski gradec v Bohinju. Prve najdbe z Ajdovskega gradca se omenjajo že v prvi polovici 19. stoletja. Leta 1849 je raziskoval A. v. Morlot (A. v. Morlot, Jahrbuch d. Geol. Reichsanstalt 1, 1950, 199 ss. Prvo poročilo pa imamo že v *Illyrisches Blatt* 1821, 62, 20. IV.), po prvi svetovni vojni pa W. Schmid od 10. do 24. 8. 1936 (Slovenec 22. 8. 1937. Po znanem gradivu je bil Ajdovski gradec naseljen vse od halštatskega obdobja do vključno kasne antike, kamor sodi predvsem obrambno zidovje. K naselbini na Ajdovskem gradcu sodi tudi halštatska nekropola v Bitnjah (gradivo je neobjavljeno), ki jo je leta 1937 odkril W. Schmid, in morda tudi halštatski grobovi na Kremu pri Lepencah (S. Gabrovec, *Arheol. vest.* 17, 1966, 243 s.). A. v. Morlot še ni spoznal predrimске naselitve Ajdovskega gradca – v zvezi s tem so tekle polemike s Karlom Deschmanom in Hochstetterjem – vendar pa mu moramo biti hvaležni za zelo dobra opazovanja in dragocene podatke. On nam je podal tudi prvi situacijski načrt Ajdovskega gradca. Med najdbami Morlot omenja mnogo železne žindre, bobovca, živalske kosti, utež in brus iz peščenca. V njegovih zbirkah z Ajdovskega gradca, ki se nahaja v zbirki Antropološkega društva na Dunaju, pa so naslednje ohranjene najdbe: pečna obloga, ilovnata obloga za ognjišče, sekira na uho, fragmenti keramike in »keramični fragmenti z vloženi biseri«. Ohranil pa nam je tudi starejše najdbe, ki sta jih zbrala bistriški župnik Završnik in kaplan Brencé. Te najdbe pa je posredoval sedanjemu Naravoslovnemu muzeju na Dunaju. Le-ta hrani danes naslednje gradivo z Ajdovskega gradca: rimsko provincialno fibulo – sponko –, peresje podobne bronaste fibule, fragmentirano bronasto verižico, košček pravokotne ornamentirane srebrne pločevine s kavljem, jagodo iz steklene paste, modre barve z belim kolobarjem, vložek za prstan iz steklene paste, dva železna noža s trtastim ročajem, fragment železnega okova z obročem, jezičast železen okov z zanko, ovalen železen obroč, železno sulično ost in več železnih žebeljev s pravokotno skovanimi konicami in ploščatimi okroglimi oz. nepravilno skovanimi glavami.

Leta 1887 je v isti muzej na Dunaju poslal znani starinokop – samouk Jernej Pečnik naslednje najdbe, ki prav tako izvirajo z Ajdovskega gradca: železno sekiro na uho, železen nož, fragment certoške – mladohalštatske – fibule, koščke železne žice ovalnega preseka in bronast zvonček. Iz izkopavanja prof. W. Schmidu poznamo danes največje število najdb z Ajdovskega gradca. Gradivo se nahaja v Narodnem muzeju v Ljubljani (S. Gabrovec, O. C., T 1–4) dokumentacija, pravzaprav le skope beležke, ki jih je Schmid pisal zase na terenu, pa hrani graški muzej Joanneum. Ti zapiski so zgolj pomagalo avtorjevemu spominu in so zato često pomanjkljivi in nejasni. O izkopavanju je ohranjen tudi načrt, ki ga je napravil inž. Černjač in je bil objavljen v *Slovencu* dne 22. 8. 1937 (sl. 8). Originalni načrt je danes izgubljen.

Na podlagi Schmidovih zapiskov in načrta je razvidno, da je le-ta izkopal devet objektov, ki jih je opredelil v bivalne hiše, kovačnice in topilnice. Značilno za te objekte je, da so glede na plitvo kulturno plast – objekti so se nahajali takoj pod rušo – najdbe precej pomešane in je zato možno ločiti starejšezeleznodobne najdbe od mlajših – latenskih – predvsem na podlagi kulturnih in tipoloških zapažanj. Prevladuje halštatska keramika in tipične latenske, razen v enem primeru (S. Gabrovec, o. c., 246 s., T. 2/14) sploh ne poznamo; gre predvsem za značilno grobo keramiko, pri kateri pa je časovna in kulturna klasifikacija često nemogoča (sl. 9). Presenetljivo je Schmidovo zapažanje, da je bila pri njegovih delih popolnoma odsotna rimska keramika in sorodne najdbe v nasprotju s prejšnjimi najdbami, predvsem numizmatičnimi. Kovinsko gradivo (sl. 10) bo najbrž že v večji meri rimskodobno, težko pa ga ločimo od kasnolatenskega. Zaradi stratigrafske situacije je razumljivo, da se je starejše gradivo ohranilo le v manjši meri in po naključju.

Kot je bilo omenjeno, je Schmid odkopal na Ajdovskem gradcu devet stavbnih objektov, ki jih je razdelil v stanovanjske objekte, topilnice in kovačnice. Ti objekti si zaporedoma sledijo na severozahodnem delu deloma pa jugovzhodnem delu naselbine. Dvema objektoma sledovi temeljev niso bili ugotovljeni. Med stanovanjske objekte spadajo hiše I, IV, V, VII in IX. Topilnicam pripadajo hiši II in III, medtem ko hiši VI in VIII tolmači kot kovačnici. Osnovni princip gradnje je za vse objekte enoten. Glede na to, da so hiše postavljene v pobočju, so tla zanje umetno zravnana oz. nekoliko vkopana v pobočje. Temelji so – v dveh primerih le-teh ni bilo možno ugotoviti – grajeni iz zloženega kamena in so pravokotne ali ovalne oblike. Ostala nadgradnja je bila lesena iz vezanih brun – Block Haus – kot je bil običaj za celotno obdobje železne dobe. Stanovanjske hiše so imele v notranjosti navadno ležišče

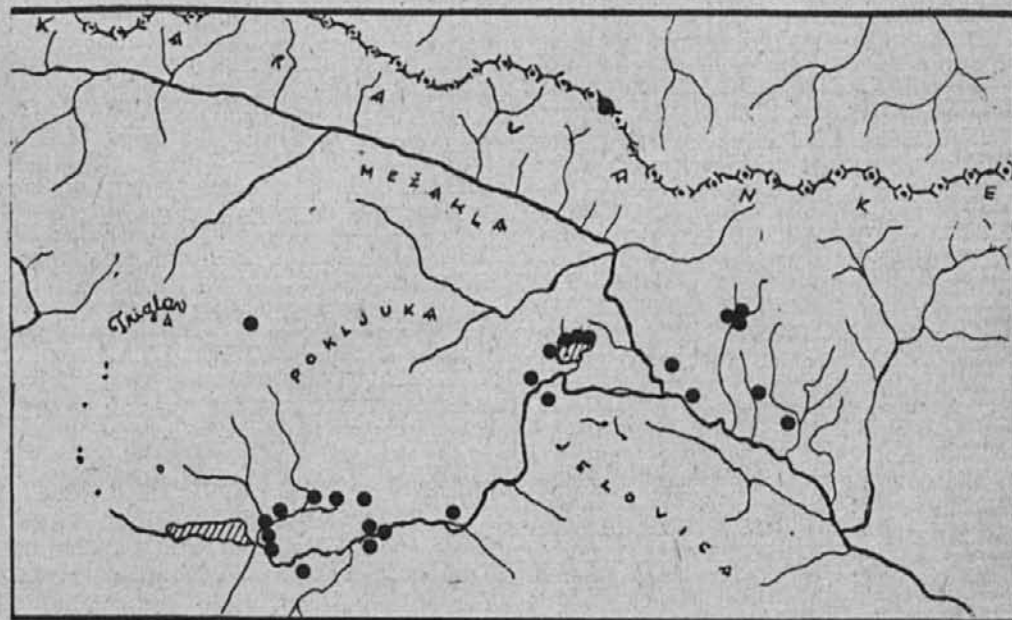
in ognjišče. Oboje je bilo zloženo iz kamena. Za topilnice je karakteristično, da se v njih in okoli njih nahajajo topilne jame, ki so često vsekane v skalo, ali pa so v ta namen uporabljene razne naravne kadunjice ali skalne jame in razpoke, ki so bile za to ustrezne. Kovačnici pa je Schmid pripisal dve hiši, ki imata v notranjosti le ostanke večjega ognjišča in sedeže.

V stanovanjskih hišah je med najdbami prevladovala keramika, ostanki žganega hišnega ometa – hiše so bile ometane ali premazane z ilovico –, glinasti obročki železni in brnasti predmeti – nakit, orodje, orožje –, živalske kosti, itd. Za topilnice je značilno, da med najdbami prevladuje železova žindra in kosi železa. V obeh kovačnicah pa prevladujejo predvsem razni izdelki iz železa – žebli, pločevina, žica, dleta, itd. – in neobdelani kosi železa.

Poleg opisanih objektov pa Schmid omenja tudi »klavnico« ob jugovzhodnem rimskem stolpu, pač na podlagi številnih živalskih kosti, ki so bile najdene na omejenem področju.

2. Bitnje v Bohinju. Na levem bregu Save Bohinjske, nasproti Ajdovskemu gradcu, leži vas Bitnje. S tega področja nam je znana halštatska nekropola z žganimi grobovi, ki se pripravljata za objavo. Izkopaval jo je W. Schmid isto leto kot Ajdovski gradec. Gradivo je deponirano v Narodnem muzeju v Ljubljani. Sicer najdbe z Bitnjskega polja omenjajo že A. Müllner, Hoernes, J. Tominšek (M. Hoernes, *Mitt. d. Anthr. Gesellschaft Wien* 18, 1888, Sb. 87; J. Tominšek, *Ajdovski gradec*, Ljubljana 1911, ponatis iz *Dom in sveta*), in nekateri drugi. Ta nekropola se pripisuje, kot smo že omenili, naselbinskemu kompleksu Ajdovskega gradca. Ze Müllner pa omenja pri Bitnjah ledinsko ime »Gradišče«. Pri tem gre za naravno utrjeno postojanko z dvema naselbinskima platojema (A. Rjazancev, *Železar*, teh. pril. V/2, 1963, 48 s.; *Kraj. leks. Dravs. ban.*, 531 s.).

(Nadaljevanje na 8. str.)

Karta 4 – Razprostranjenost najdb starejše in mlajše železne dobe (J. Meterc)

3. Lepence v Bohinju. Vzhodno od Ajdovskega gradca pri Lepenah A. Müllner (Müllner, Geschichte des Eisens in Krain Goerz und Istrien, 1909, 87 s.) navaja »med kapelico ob cesti in Savo Bohinjko leta 1878 odkrite žgane grobove z bronastimi predmeti kot v Sv. Luciji«. To grobišče pripisuje že omenjenemu gradišču pri Bitnjah.

4. Ribčev laz. Leta 1961 je bil pri gradnji vrtni poti najden v Ribčevem lazju v Bohinju žgan prazgodovinski grob. Najdbe je zbral in posredoval tehniškemu muzeju železarne Jesenice pok. Jože Repinc. Pridatki so naslednji: več slabo ohranjenih fragmentov bronaste vozlaste ovratnice (inv. št. 2038), bronast trnek (inv. št. 2037), 33 preluknjanih jagod ogrlice iz rumenkaste steklene paste (inv. št. 2036) (A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 228 s., T. X/5-7). To najdbo verjetno lahko pripišemo žgani halštatski nekropoli, ki bi lahko pripadala gradišču Veliki in Mali gradec nad sedanjim hotelom Belevue ob Bohinjskem jezeru (A. Rjazancev, Železar, Teh. pril. V/2, 1963, 48 s.).

5. Zlan v Bohinju. Na Zlanu sta bila najdena dva žgana prazgodovinska grobova iz kasnohalštatskega obdobja. Tudi tu lahko sponiramo grobišče in le-temu pripadajočo naselbino.

6. Stara Fužina v Bohinju. Omenjajo se naključne prazgodovinske najdbe (J. Pečnik, Izvestja Muz. druž. z. Kranjsko 14, 1904, 125 s.; J. Kastelic/B. Škerlj, Dela SAZU I, 1950, 11 s.). A. Rjazancev predpostavlja na tem področju tudi utrjeno naselbino (A. Rjazancev, o. c.).

7. Studor v Bohinju. To področje je odkril in raziskoval A. Rjazancev. Svoja prizadevanja je usmeril v glavnem na proučevanje načina in tehnologije pridobivanja železa iz bobovca (A. Rjazancev, Železar, Teh. pril. IV/2, 1962, 30 ss.; 41 ss.; V/2, 1963, 43 ss.; 67 ss.; 71 ss.; 85 ss.; 97 ss.; VI/1, 1964, 42 ss.) (sl. 11 in 12).

8. Srednja vas v Bohinju. Ob priliki topografske akcije v Bohinju leta 1955 v okviru Gorenjskega muzeja iz Kranja je bilo sondirano na več mestih področje slovanske nekropole na Zalah, ki jo je leta 1907 izkopal W. Schmid. Novih grobov niso našli. Naleteli pa so na sledove prazgodovinske – halštatske in verjetno tudi latenske – naselbine. Slovanski grobovi so bili podobno kot na blejski Pristavi, vkopani v prazgodovinsko plast. V tej plasti je bila najdena značilna groba prazgodovinska keramika, kosti živali in plasti oglja (S. Gabrovec, Varst. spom. 7, 1960, 322 s.; A. Rjazancev, Železar, Teh. pril. IV/2, 1962, 31 s., sl. 3). Meje naselbinskega kompleksa niso bile ugotovljene.

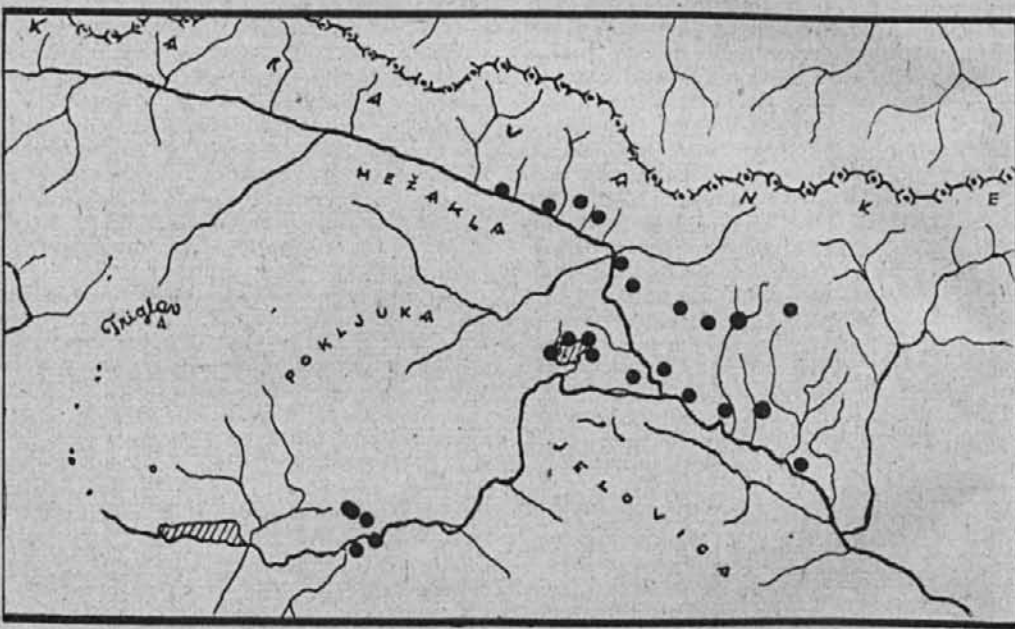
9. Češnjica v Bohinju. Omenjajo se posamezne slučajne prazgodovinske najdbe (J. Pečnik, o. c., 125 s.; KLDB 1937, 533 s.; Kastelic/Škerlj, o. c. 12 s.).

10. Jereka v Bohinju. Na hribu južno od vasi, znane pod imenom Dunaj, je raziskoval R. v. Windischgrätz v letih 1888-89 (A. Müllner, Argo 4, 1895, 66 s.). Leta 1937 je na tej lokaliteti kopal W. Schmid in končno leta 1957 in 1959 Narodni muzej iz Ljubljane – Gabrovec – in Mestni muzej iz Kranja – Valič (S. Gabrovec, Varst. spom. 7, 1960, 323 ss.). Ob tej priliki sta bila odkrita do danes še neobjavljena halštatska grobova, ki sodita k naselju na Dunaju. Vse tri izkopalne kampanije so prinesle naslednje najdbe: hišo – kot na Ajdovskem gradu –, topilniške jame in med drobnim materialom naselbinsko keramiko* (sl. 13), čertoško-kasnohalštatsko fibulo, kose železne žice, več železnih nožev, miniaturne železne – votivne pluge (S. Gabrovec, Slovenski etnograf 8, 1955, 9 s.), fragment steklene zapestnice, prstan, glinaste obroče in predvsem »Na kovačnici« precejšnje količine žlindre (S. Gabrovec, Arh. vest. 17, 1966, 248 ss.,

Tab. 1; 2/1-12). Predpostavlja se, da gradišče samo ni bilo posebej zavarovano z napisom ali zidom. Najdbe se nahajajo v Naravoslovnem muzeju na Dunaju, graškem Joanneumu in Narodnem muzeju v Ljubljani. Leta 1959 najdena železna konica noža (A. Rjazancev, o. c., 53 s., sl. 13) pa je bila podarjena tehniškemu muzeju železarne Jesenice, kamor pa na žalost ni prišla, oz. ni bila nikoli registrirana.

11. Nomenj v Bohinju. Tudi v Nomenju se omenjajo posamezne prazgodovinske najdbe (J. Pečnik, o. c., 125 s.).

12. Lipanca na Pokljuki. Na tej poključki planini, od koder poznamo že nekatere starejše najdbe, je bilo po drugi svetovni vojni sondirano. Namen teh raziskovanj je bil predvsem geografsko-geološkega značaja, vendar so pri sondiranju na Novih kočah prišle na dan tudi nekatere prazgodovinske najdbe. Tako je bila najdena predvsem prazgodovinska halštatska keramika. V teh prazgodovinskih plasteh so našli tudi ostanke ognjišč ter živalske ter rastlinske hrane – zrna-žitaric. Domneva se, da gre za pastirske postojanke (V. Šri-bar, Geogr. zbornik 3, 1955, 321 ss.).

Karta 5 – Razprostranjenost najdb rimskega obdobja (J. Meterc)

13. Bled – Grajsko kopališče. Pri gradnji kopališča je bila najdena fibula zgodnje latenske sheme (S. Gabrovec, Dela SAZU 8, 1960, 7 s., Tab. 2/1; 32/3). Po ustnem izročilu naj bi bila najdena v žganem grobu.

14. Bled – Pecovca. Na Pecovci je bil najden fragment železnega latenskega meča (sl. 14). Najdba je bila naključna (S. Gabrovec, o. c., 13 s., Tab. 5/6).

15. Bled – »na Seliščih«. A. Müllner je na posestvu A. Vovka (Müllner, Argo 3, 1894, 117 ss., T. X/21-27) prekopal prazgodovinsko gomilo in našel žgan ženski kasnohalštatski grob. V njem sta bili dve fibuli. V sipu gomile je bilo tudi nekaj kasno latenskega gradiva. Glavnina gradiva je očitno halštatska.

16. Lesce. Posamezne prazgodovinske železodobne najdbe (J. Pečnik, o. c., 126 s.; W. Schmid, Carniola 2, 1909, 112 s.).

17. Radovljica. Prazgodovinske latenske najdbe (W. Schmid, o. c., 128 s.; Kastelic/Škerlj, o. c., 12 s.).

18. Brezje. Prazgodovinske najdbe (J. Pečnik, o. c., 126 s.; W. Schmid, o. c., 112 s.).

19. Spodnji Otok. Na vrhu hriba, na katerem stoji podružnična cerkev sv. Janeza Krstnika, se nahaja manjši naselbinski plato – gradišče.

20. Begunje. Omenjajo se prazgodovinske najdbe brez natančnejših navedb (W. Schmid, o. c. 112 s.).

21. Jama pod Jamarskim vrhom pri Begunjah. Pod Jamarskim vrhom, zahodno od gradu Kamna, je votlina, v kateri je bil v času Valvasorja že porušen grad. Med materialnimi ostanki se dobi tudi halštatska keramika (A. Valič, Varst. spom. 9, 1965, 172 s.; dr. J. Prešern, Planin. vest. 2, 1933, 42 ss.).

22. »Njivice« pod Jamarskim vrhom pri Begunjah. Na platoju »Njivice« pod Jamarskim vrhom je halštatska naselbina. Sondiranja Gorenjskega muzeja iz Kranja so prinesla pozitivne rezultate (A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 229 ss.). Najdeni so bili ostanke suhega kamnitega zidu, sledovi žganine in prazgodovinska halštatska keramika.

23. Kočna nad Javorniškim rovtom. V drugi polovici prejšnjega stoletja je bila na Kočni najdena železna ost kopja. Odana je bila Deželnemu muzeju na Kranjsko (A. Müllner, Argo 1, 1892, 19 ss.).

Predloženo gradivo nam komaj omogoča poglobljeno analizo, s katero bi lahko reševali vprašanja materialne kulture tega časa. Ugotovljeno stanje pa lahko strnemo v nekaj osnovnih dognanj.

Važno spoznanje za čas starejše železne dobe na našem obravnavanem področju je dejstvo, da prvi pojav tega fenomena, ki ga imamo na pristavski nekropoli na Bledu, v času, ko halštatska kultura začenja doživljati svoj razmah in afirmacijo na svojem kasnejšem akcijskem območju, pri nas zamira. Pojavi se novo žarišče. V našem primeru je to Bohinj. Zaradi stanja raziskav je to mogoče le začasna domneva, vendar pa moramo ta pojav razlagati tudi kot posledico splošnih razmer, ki jih prinaša pojav in razmah železne dobe. Potreba po železu je vodila ljudi v tista področja, kjer so bili pogoji za pridobivanje le-tega ugodne. S tega stališča moramo zato razumeti in razlagati razmah življenja v bohinjskem kotu.

Drugi važen moment pa je pojav močne halštatske kulturne skupnosti v sosednji soški dolini. Tu je nastala t. i. svetolucijska skupina, ki je poleg dolenske skupine glavni nosilec halštatske kulture na današnjem slovenskem ozemlju. Poleg teh dveh glavnih pa poznamo še naslednje kulturne skupnosti: štajersko, belokranjsko in notranjsko. Področje današnje Gorenjske pa se obravnava kot nekakšen vmesni prostor med Dolensko in Primorsko, kjer se srečujejo in prepletajo vplivi dolenske in svetolucijske kulturne skupine. Tem kulturnim skupinam pripisujemo kot nosilce naslednje etnične skupnosti: Ilire na Dolenskem in Beli krajini, Japode na Notranjskem in

Venete v Posočju. Tako kot pri kulturnih vplivih lahko na Gorenjskem pričakujemo tudi mešanje etničnih elementov. Za ravnoliško kotlino in bohinjski kot predpostavljamo glede na način pokopa v tem času večji vpliv venetskega etničnega elementa, kot ilirskega. Vsekakor pa v tem smislu moramo dati prednost Bohinju, ki je tudi geografsko bližji centrom venetskega življa.

Glavna opora za to trditev je, poleg specifičnosti v materialni kulturi obeh glavnih skupnosti, način pokopa in pogrebne kulta. Način pokopa nam daje možnost vpogleda v duhovno življenje nekega etnosa in je glavni pokazatelj v tem smislu. Kot vemo so Iliri imeli običaj pokopavati svoje pokojnike v gomilah brez predhodnega sežiga. Za razliko od njih so Veneti svoje mrtve pred pokopom v planih nekropolah sežigali. Ta običaj tolmačimo kot tradicijo kulture žarnih grobišč. Kot ilustracijo naj navedemo halštatske grobišče v Kranju – vila Prah – kjer imamo v planem grobišču skeletne pokope in pojav žganega pokopa v gomili na Bledu – »Selišče«.

V Bohinju pa je pripadnost svetolucijski skupini tako poudarjena – materialna kultura in pokop –, da bi lahko celo predpostavili, da so tedanji prebivalci prišli pri iskanju železne rude preko bohinjskih gora iz Posočja in se zaradi ugodnih razmer naselili. Kot oporo tej domnevi lahko navedemo dejstvo, da vse doslej znane halštatske najdbe v Bohinju datirajo v razmeroma kasni halštati in da starejšega horizonta te kulture za sedaj tu sploh nimamo. Glede na to, da so bila tla za železarstvo v Bohinju in njegovem višje ležečem zaledju zelo ugodna, je verjetno, da so se tu naselili predvsem nosilci svetolucijske kulturne skupine, ki so pri iskanju novih virov železa prodrli po stari karavanski poti preko sedla Čez Bačo. Morda lahko vidimo v uveljavljeni železarskega Bohinja tudi razlog za prenehanje pristavske nekropole na Bledu. Vsekakor je prišlo v času 7. stol. do premika naselitvenega areala s področja današnjega Bleda v bohinjski kot.

Kot smo omenili za sedaj starejšega horizonta halštatske kulture v Bohinju ne poznamo. Doslej znane najdbe pa nam izpričujejo precej gosto naseljenost od konca 6. stol. dalje. Gre za izrazito kontinuiteto iz halštatskega v latensko obdobje. To velja predvsem za naselja, ki so v našem primeru tudi najbolj raziskana – Ajdovski gradec in Dunaj pri Jereki –, medtem ko je pričevanje grobnih najdb zaenkrat še premalo jasno in popolno. Vsekakor je to posledica premajhne raziskanosti grobišč na eni strani in nepoznavanje doslej izkopanega, a neobjavljenega materiala. Kljub tem težavam pa vidimo, da bohinjski kot ni tako intenzivno doživljal družbenopolitične spremembe, ki so se vršile na prelomu 4. v 3. stol. p. n. š. v jugovzhodni Evropi. Pri tem mislimo na propad klasičnega halštata, ki je povezan z vpadom Kelto v nastanek latenske – mlajše železne – dobe.

Te politične razmere in spremembe se zrcalijo le v materialnem življenju in so izpričane v obeh raziskanih naselbinah, medtem ko podoba duhovnega življenja ostaja več ali manj nespremenjena. Vse znane grobne celote z našega področja imajo in ohranjajo tipični halštatski značaj. Značilnih keltskih grobov ne poznamo. Tudi princip gradnje naselbinskih objektov živi v tipičnem halštatskem duhu dalje. Vse to je verjetno pogojeno predvsem s samo zemljišpisno lego Bohinja.

Bohinj je bil celo do polpreteklega časa znan po svoji geografski zaprtosti in konservativnosti za zunanje vplive. Zato lahko rečemo, da je vpliv Kelto v Bohinju temeljen predvsem na osnovi nekaterih materialnih dobrin. Na relativno mirno življenje brez zunanjih nevarnosti nam kaže tudi dejstvo, da tako na Dunaju kot Ajdovskem gradu nimamo sledov nikakršne

umetne fortifikacije; v Srednji vasi pa imamo celo naselbino na ravnem. V Bohinju se je torej halštatska kultura brez večjih sprememb ohranila do prevlade rimskega imperija – okoli leta 14. p. n. š. – ko je bila izvršena prva večja aneksija našega ozemlja. Vendar tudi tedaj verjetno ni prišlo do večjih pretresov.

Med halštatskimi grobnimi najdbami v Bohinju lahko stavimo v 6. st. p. n. š. – Ha D – žgani grob iz Ribčevega laza in grob 3 iz Bitenj (S. Gabrovec, Dela SAZU 8, 1960, 68 s., opom. 4). Grob iz Ribčevega laza lahko primerjamo z grobom iz Este – Pelà grob 10 –, ki je prav tako ženski in v okviru klasičnega venetskega kroga sodi v prvo polovico 6. stol. p. n. š. (O.-H. Frey, Die Entstehung der Situlenkunst, Röm.-German. Forschungen 31, 1969, 98 s., Taf. 30).

Sl. 8 – Situacijski načrt izkopavanja W. Schmidta na Ajdovskem gradu v Bohinju (Slovenec, 22. 8. 1937)

Med tipični kasno latenski – keltski – material pa moramo staviti meč z Bleda – Pecovce –, fragment nožnice podobnega meča z Ajdovskega gradca (S. Gabrovec, Arh. vest. 17, 1966, T. 3/5), dve sulici z Ajdovskega gradca (S. Gabrovec, o. c., T. 3/3, 10; 4/13), dleta in svedre z istega najdišča. Značilno je, da se v kasnem latenu razvije velika množina orodja – pri tem je za celo vrsto novosti iskati nastanek v jugovzhodnih Alpah, oz. govornjo politično, v Noriku, – ki je z rimsko zasedbo še v celoti ostalo v veljavi. Latenske fibule lahko uvrstimo v vse časovne stopnje. Po svoji shemi je še zgodnjelatenska fibula, ki je bila najdena na Bledu (S. Gabrovec, o. c., T. 8/10). Fibula je domača v notranjealpskih predelih, kjer je dobimo posebno pogosto v Ticinu (W. Krämer, Germania 39, 1961, Taf. 41; 42) in Gubiascu. Domočina blejske fibule bo vsekakor Ticino, od koder je prišla ob južnem robu Alp – verjetno preko Bohinja – k nam na Bled. Poznamo pa z Ajdovskega gradca nekaj kasnolatenskih fibul.

Zelo maloštevilno je iz latenskega obdobja ohranjena keramika. Velika večina je halštatske, podobne izdelave kot je bila najdena v nekaterih grobovih v Bitnjah in Dunaju – iz leta 1959 –. Nekateri profili črepinj kažejo tudi na vaze na nogi, ki so tako pogoste v halštatskem obdobju. Drugo močno skupino tvori groba hišna keramika, ki je po ornamentiki latenska, po svoji izdelavi pa stoji še v halštatski tradiciji. Več pove fragment izrazito kasnolatenske keramike, ki ima tipičen grafitni premaz in je izredno pogosto blago v kasnem latenu.

Omeniti moramo še nekatere v čistem halštatskem okolju zasidrane najdbe. Z Ajdovskega gradca in Dunaja poznamo dve mladohalštatski črtoški fibuli – 5.–4. stol. –, nadalje uhljato sekuro z Ajdovskega gradca, ki pa je prav tako lahko

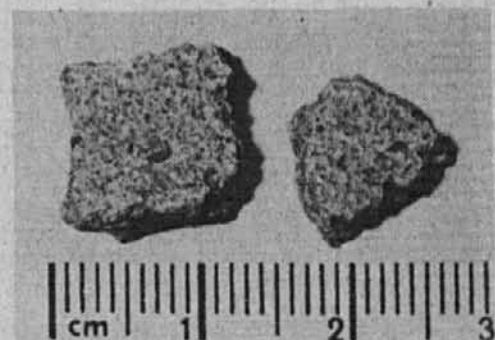
lastna tudi latenskemu obdobju. Z Bleda – »Selišče« pa poznamo žgan ženski grob v gomili, ki pa je zaradi nezanesljive in pomanjkljive dokumentacije A. Müllnerja problematičen. Ostale prazgodovinske najdbe, ki so v tem zapisu navedene, pa so po večini starejšega datuma – glede na čas, kdaj so bile najdene – in njihova registracija temelji predvsem na noticah in omenbah v starejši znanstveni literaturi, medtem ko se najdbe same v skoraj vseh primerih niso ohranile. Gradišče v »Njivicah« nad Begunjami ob vhodu v dolino Drage pa je pomembno tudi zaradi stare tovarne poti (A. Melik, Dela inštit. za geogr. SAZU 1, 1950, 82 s.), ki je prihajala od Bleda preko Begunj in se po dolini Drage povzpela preko prelaza Preval – 1308 m – in se navezala na ljubeljski pot. Ta pot je bila desni krak že omenjene poti, ki je vodila iz Bohinja preko Pokljuke na Bled.

Posebej moramo obravnavati še miniaturna železna rala in črtala z Dunaja pri Jereki (sl. 15). Že pri obravnavi drugega orodja smo omenili, da razvije kasni lateni – 2. in 1. stol. p. n. š. – celo vrsto specializiranega orodja v prav modernem pomenu. Ena izmed velikih iznajdb je tudi železno ralo (S. Gabrovec, Slovenski etnograf 8, 1955, 9 ss.). Da ne gre pri tem za bolj ali manj izpopolnjeno motiko, ampak za pravo orno orodje, nam kaže najdba črtal, ki jih dobimo že od vsega začetka skupaj z železnimi rali – Idrija ob Bači, Reka pri Cerknem – in h katerim se pridružuje še gredeljnice. Vsi trije elementi nam dajo prav konkretno predstavlo ornega orodja v obliki t. i. rala s kolci, ki ga najlaže navežemo na Plinijevo (Plinius, Naturalis historia, 18, 48) poročilo o iznajdbi pluga pri Retijcih. Vsekakor je orno orodje v kombinaciji rala, črtala in gredeljnice arheološko prvič izpričano v jugovzhodnih Alpah, oziroma govornjo v političnem smislu tega časa, v Noriku. Vsa najdišča, ki poznajo orno orodje, so tudi v svojem arheološkem gradivu kulturno najožje povezana. V tem kulturnem krogu tudi smemo videti nastanek te vrste orodja, ki živi nato še v vsej rimski dobi in so ga pozneje, verjetno nekje v Panoniji, prevzeli Slovani.

Primerki z Dunaja so miniaturni, verjetno votivnega pomena. Vendar so očitno izdelani po velikih uporabnih kosih in zanesljivo predstavljajo tudi poznavanje pravega ornega orodja. V duhovnem življenju so izraz domačega verovanja in domačih običajev. Povezava Bohinja z najdišči, ki poznajo orno orodje, to je predvsem z Idrijo ob Bači in Cerknim, je očitna. Kot je bil torej Bohinj v halštatskem obdobju najožje povezan s svetolucijsko kulturno skupino onkraj baškega prelaza, tako lahko domnevamo zvezo s tem prostorom še tudi v latenskem času.

V pričujočem poglavju smo poskušali podati pregled najdb in najdišč železne dobe kot celote, ki jih poznamo z našega ožjega območja. Istočasno smo želeli narediti nekakšen prerez skozi kulturnohistorične razmere in prikazati problematiko, ki je v zvezi s tem prisotna.

(Nadaljevanje na 10. str.)

Sl. 9 – Dva koščka prazgodovinske keramike z Ajdovskega gradca (A. Rjazancev, Zelezar, Teh. pril. V 72, 1963, 50 s., sl. 9)

VII.

Če hočemo govoriti o rimskem obdobju na ozemlju današnje Slovenije, moramo seči precej nazaj v čas srednjega in kasnega latena. Pomembno, a tudi usodno je leto 181 p. n. š., ko so se Rimljani po zavrženem vdoru Keltov v Furlanijo in zaradi vojnih načrtov makedonskega kralja Filipa V., da ob Savi preko Ilirika in čez kraške prelaze prodre v severno Italijo, odločili, da blizu ustja Nadiže ustanovijo kolonijo Aquileio — Plinius: eodem anno Aquileia colonia latina deducta est... —, mestno naselbino, opasano z obzidjem, kot središče širšega zaledja — agra, ki je bil gospodarska osnova za njen obstoj, medtem ko je njen osnovni pomen vojaško-strateški, njena prihodnost pa prav zaradi lege v obrti in trgovini. Komajda bi bilo mogoče preceniti pomen Aquileie za uveljavljanje rimskega vpliva in oblasti v vzhodnih Alpah. Obenem je bila ključna točka za obrambo Italije ter odskočna deska za ekspanzivno politiko. Od tod so začele svoje pohode vojske, ki so kmalu pokorile Histre v Istri ter se znova in znova borile s Karni, Japodi in Tavriski. Istočasno pa so že prodirali v »barbarske« kraje trgovci — negotiatores —, ki so seznanjali domačine s privlačnimi dobrinami in izdelki mediteranskega sveta — oljem, vinom, dišavami, razkošnim posodjem in nakitom — ter zanje dobivali živino, koze, konje, sužnje, zlato, ki je bilo na ozemlju Tavriskov odkrito sredi 2. stol. p. n. š., predvsem pa znameniti »ferrum noricum« — železo. S tem so se spletale niti, ki so te dežele vedno bolj navezovale na Aquileio z neizprosno logiko interesa, če že ne celotne skupnosti, pa vsaj tiste vrhne plasti, ki jo navadno imenujemo plemenska aristokracija in ki je imela neposredne koristi od menjave. Tej plasti so Rimljani nudili vso podporo in ker je to pomenilo nadaljnjo utrditev njenega privilegirane položaja, je to podporo seveda sprejemala in v odvisnosti od nje pristajala na nove in nove koncesije, ki pa so vedno bolj omejevale samostojnost skupnosti.

Sl. 10 — Železno dleto z Ajdovskega gradca (A. Rjazancev, *Železar, Teh. priloga IV*, 2, 1962, 31 s., sl. 2)

Takemu razvoju sledimo v t. i. Noriškem kraljestvu — Regnum Noricum —, ki je imelo svoje središče na današnjem Koroškem. Po zatonu moči Tavriskov, ki so v tem kraljestvu nekaj časa igrali vodilno vlogo, v 1. st. p. n. š., je združevalo številna plemena — Ambiline, Ambidrave, Uperake, Saevate, Laianke, Ambisonte, Helvete, itd., kot navaja na Magdalenski gori odkriti posvetilni napis —, na našem ozemlju pa je segalo v Ljubljansko kotlino in Štajersko. Vse do postopnega odvzemanja za Rim strateško pomembnih delov ozemlja na jugu, do vojaške okupacije že tako klientelnega kraljestva in naposled do njegove vključitve v imperij kot navadne province za časa cesarja Kalvdija v sredini 1. stoletja n. š.

Najpomembnejši dokument tega procesa so izkopanine na Štalenskem vrhu — Magdalensberg — nad Gosposveto. To središče rimske izpostave nam govori tako o obsegu in intenzivnosti izmenjave kot

o postopni izgradnji rimske oblasti do ustanovitve province, ko se je središče preselilo v ravnino, v novoustanovljeni Virunum na Gosposvetem polju. Na našem ozemlju je imel pomembno vlogo v trgovini in posredništvu Nauportus — Vrhnika. Sicer pa pričajo o stikih z Rimljani najdbe novcev rimske republike, bronastega in keramičnega posodja, amfor, itd. vzdolž celotne jantarne poti, ki je potekala preko našega slovenskega ozemlja iz severne Italije proti Panoniji.

Seveda pa niso Rimljani zmagovali le z uspešno politično strategijo, temveč predvsem z ognjem in mečem. Skozi dve stoletji pred n. š. so se vrstili pohodi najprej proti Histrom, nato pa proti Tavriskom, Karnom Japodom in Panoncem. Tudi tu se je odvisnost in neposredni nadzor uveljavljal vse do končne ureditve vojaške in civilne oblasti Rima. In ko je bilo današnje ozemlje Slovenije že trdno na ta ali oni način pod nadzorom Rima, so panonska plemena ob Savi in na ozemlju današnje Bosne še enkrat v veliki vstaji skušala odvreči breme vedno bolj nadležne in zahtevne nadoblasti tujca. Upor je trajal štiri leta in šele leta 9 je Tiberiju po dolgotrajnem izčrpanju uspelo prisiliti ponosnega Dezidijata Batona k predaji. V deželah Ilirika se je s tem začelo novo obdobje v izgradnji rimske države. Uvajale so se rimske institucije, rimski način življenja, počasna asimilacija domačinov v novi kulturi in civilizaciji. Začel se je tisti proces, ki je čez dobri dve stoletji omogočil, da je prav Ilirik dajal Rimu visoke državne uradnike, vojskovodje in tudi cesarje.

V času osvajanja in utrjevanja oblasti v Iliriku — Oktavijanove vojne 35–33 pr. n. š., operacije 16–9 pr. n. š., panonska vstaja 6–9 n. š.) so rimski strategii ocenili kot pomembni predvsem dve točki na današnjem ozemlju Slovenije in ju utrdili s stalno vojaško posadko: ljubljanska vrata kot edino zvezo Italije s Podonavjem so zavarovali s posadko v Nauportu, kmalu pa tudi z legijskim taborom na mestu kasnejše Emone, in pa pomembno prometno križišče na prehodu čez Dravo ob robu Panonske nižine Ptuj — Poetovio prav tako z legijskim taborom. Pri tem sta bili obe omenjeni območji izvzeti iz Noriškega kraljestva in sta prišli pod vojaško upravo. Na okupiranem področju je vojska gradila strateške ceste, mostove, urejala novo obliko uprave med domačini. Ko so se razmere umirile in ustalile in navzočnost vojske ni bila več potrebna, so jo premestili na Donavo braniti meje; naše ozemlje pa je prišlo pod civilno upravo mestnih ustanov.

Mesto Rim — Urbs je bilo osnova in izhodišče rimske države; osnova in izhodišče rimskega življenja in kulture pa je bila zemlja. Rim je bil mesto, a za razloček od grškega ali srednjeveškega je bilo to mesto kmetov in kasneje mesto zemljiških posestnikov. In ko se je specializirana obrt in trgovina že davno zasedla kot značilno in dobičkonosno mestno podjetje, je v miselnosti Rimljana kot edini častni dohodek še vedno veljala zemljiška posest. Če se je s trgovino obogateli Rimljan hotel preriniti v družbeno elito, v senatorski stan, je moral svoj kapital naložiti v zemljo.

To pojmovanje se zrcali v celotni družbeni in državni ureditvi rimskega imperija. Nekoliko poenostavljeno si lahko rimsko državo predstavljamo kot skupek po zgledu Rima urejenih in vodenih področij z mestnim ali drugim ustreznim središčem, ki so se med seboj razlikovala predvsem po obsegu pravic. Po okupaciji so nova ozemlja postala last rimskega naroda. Senat in cesar sta deloma zemljo dodeljevala uglednim senatorjem in vitezom, cesarju samemu — za njihova zasebna posestva, deloma z ustanovitvijo kolonij rimskim državljanom, največkrat pa vojnim veteranom kot odpravnino. Deloma pa so jo prepustili samim domačinom, ki so kot tujci — peregrini živeli dalje v svojih skup-

nostih. Središče take skupnosti je bilo že po svojem značaju kot upravno in trgovsko središče zametek mesta. Seveda pa je lahko dobilo mestne pravice — municipium — šele tedaj, ko so se domačini toliko prilagodili rimskemu načinu življenja, da so dobili pravico do rimskega državljanstva in so tako lahko postali polnopravni člani rimske skupnosti. Tako je za cesarja Klavdija nastalo Celje — Municipium Claudium Celeia, za Vespazijana in družine Flavijcev pa Drnovo pri Brežicah — Municipium Flavium Latobiorum Neviodunum. Kjer pa so bile ustanovljene mestne kolonije novih priseljencev — državljanov, so se veda te prevzele vlogo središča; okoliške skupnosti domačinov so bile vključene v njihov teritorij — ager — in domačini so se šele sčasoma vključevali v življenje mesta. Takšni ustanovi sta bili Colonia Iulia Emona — Ljubljana in Tergeste — Trst.

Kjer pa je bila dalj časa nastanjena vojska — npr. Ptuj —, se je ob legijskem taboru razvilo naselje trgovcev, obrtnikov, gostilničarjev in dr., ki so jim dajali kruh vojaki. To so bile t. i. canabae, ki so bile po odhodu legije in ustanovitvi kolonije Colonia Ulpia Traiana Poetovio — verjetno njej priključene.

Podeželju so dajale pečat villae rusticae — kmečka posestva —, pod čemer razumemo navadno vse od razkošnih dvorov velikih zemljiških posestnikov pa do navadnih večjih ali manjših kmetij.

Rimski okupaciji je sledilo več kot poldrugo stoletje trajajoče obdobje miru in blagostanja, plodnega razvoja. Ta razvoj je potem začasno pretrgala katastrofa markomanskega vdora, ki je naznanjala negotove čase poznorimske dobe. Markomanski vdor je gotovo pomenil težko rano živemu organizmu rimskega sveta med Donavo in Italijo. Katastrofa je bila velika — poleg Germanov je kosila tudi kuga —, nikakor pa ne popolna. Dežela je bila v ognju in pepelu, a obzidja večine mest na poti vdora — tudi emonsko — so vzdržala in sledil je nasprotni udarec. Na novo sestavljene legije so z Germani začele boje, ki so trajali do leta 175 in se kasneje še nadaljevali.

Najpomembnejša posledica rušilnega vdora barbarov pa je dejstvo, da se je v celoti pokazal strateški pomen današnjega slovenskega prostora za obrambo Italije. Lok Alp, ki kakor zid obkrožajo Italijo, je ponujal možnost za drugo obrambno črto za mejnim sistemom utrdbe limesa na Donavi in Renu. Še posebej pa se je pokazal kot najbolj ogrožen in za varnost države najusodnejši prostor, kjer se lok Alp približuje Jadranu in na Krasu tvori vrsto prehodov v smeri Podonavja. Onkraj velike reke so živela številna germanska in sarmatska in kasneje še druga stepska ljudstva, ki niso bila pod neposrednim nadzorstvom Rima in so bila nenehna nevarnost za imperij. Sam cesar Mark Aurel je organiziral posebno vojaško upravo — praetentura Italiae et Alpium, t. j. predstražo Italije in Alp — in postavil legijski tabor v Ločici pri Sempetru v Savinjski dolini na strateško izbranem terenu pri prehodu čez Savinjo, na kraju, od koder je mogoče nadzorovati vse poti čez prvi venec alpskih prelazov — Trojane. Ta tabor je bil etapna postaja v vojaških operacijah; jedro vojske je kmalu potem odšlo na Donavo in tam utrdilo porušene trdnjave.

Germanska nevarnost je bila vsaj začasno odklonjena in obdobje vladarjev afriškega porekla iz družine Severov — od 193 do 235 — je bilo zopet čas graditve in razsveta ob mnogih novih pobudah, ki so privedle z Vzhoda in so nakazovale globoke spremembe v rimski družbi.

Če je pomenil vpad Markomanov katastrofo, pa je bil nemirni čas 3. stoletja, čas vojaških cesarjev, ki so jih izbirale in podpirale legije posameznih provinc, katerih pravica do oblasti je slonela bolj na moči orožja kot na kakem pravnem nasledstvu, čas cesarjev in proticesarjev, od katerih so

množi vladali le malo dni, komajda kdo pa je doživel starost. Nemirno 3. stoletje je bil zatorej čas nenehne nevarnosti za Italijo, za tisto oblast, ki se ji je posrečilo obvladati prestolnico imperija. Če temu dodamo še stalen strah pred vpadi barbarov, je razumljivo, da je prav v tem času na prostoru med Triglavom in Tarsatico – Reko – nastal cel sistem zidovja in trdnjav, ki so nadzorovale in dobesedno zapirale vse možne prehode v Italijo. To so bila t. i. Claustra Alpium Iuliarum. Danes se nam na zemljevidu kaže kot prava antična Maginotova linija, strateška mojstrovina, na najpomembnejših točkah z več obrambnimi pasovi. Moramo pa dodati, da je bila prav tako kot Maginotova črta tudi ta v odločilnih trenutkih neučinkovita.

Lepo osvetljuje položaj v tem času zapis o pohodu Maksimina Tračana, ki so ga za cesarja oklicale panonske legije, v Italijo leta 238. Prebivalci Emone, so, zvesti cesarjem, ki ju je priznal rimski senat, uničili vse, kar bi moglo prodirajočemu Maksiminu koristiti, »zažgali so vrata hiš in svetišča« in zapustili mesto, tako da je ob njegovem prihodu v mesto, kot to dramatično in zato morda ne ravno zvesto prikazuje vir, po ulicah zavijalo krdelo 500 volkov. Alpske prelaze je samozvani cesar prečkal brez odpora, v nižini pa ga je čakala ista slika. Ljudstvo se je zateklo v Aquilejo in se pripravilo za obrambo. Maksimin je dal posekati vse nasade v okolici mesta in porušiti vse stavbe ter se lotil obleganja, ki pa je zanj postalo usodno.

Take vrste merjenje moči je imelo katastrofalne posledice za gospodarstvo imperija in za blaginjo prebivalstva. Vsakokratna administracija je s stroški neprestanih vojn opravila največkrat po najpreprostejši metodi – z devalvacijo in novimi davki, dokler denar ni postal že kar smešno brez vrednosti in je najmočnejši in najbolj civilizirani del zahodne poloble prešel praktično na menjalno gospodarstvo. Z odlokom cesarja Karakale so leta 212 postali vsi svobodni prebivalci polnopravni rimski državljani. S tem je bil pravzaprav sklenjen dolgotrajni proces prilagajanja domačih prebivalcev rimskim oblikam življenja. Rimski svet se je spremenil. Državljanske pravice, ki so nekoč pomenile bistven privilegij, so bile sedaj le še naslov in sodelovanje v javnih službah in lokalni upravi; svoj čas velika čast in najvišji cilj slehernega meščana, je bilo le še nadležno breme. Pomisliti je treba le na to, da je moral tak uradnik – magistratus s svojim premoženjem odgovarjati za izterjanje prepisane davka osrednji oblasti.

Tudi družba se je spremenila. Romaniziranim domačinom in v provinco doseljenim Italikom so se pridružili prišleki vzhodnjakega porekla in z njimi njihovo pojmovanje oblasti in življenja, predvsem pa njihova monoteistična verstva z izrazito kritično osnovo, so v kriznem času našla širok odmev. Predvsem vojaki z Orienta so bili tisti, ki so prinesli v naše kraje kult Mitre, obenem pa je bil to tudi uradni kult, povezan z osebo cesarja, zato so ga razširjali tisti, ki so bili v neposredni odvisnosti od cesarja: uradniki, cesarski sužnji in osvobodenci. Ta proces najbolje sledimo v Poetoviju, ki je imel v tem času pomembno vojaško vlogo. Morda bi mitraizem tudi prevladal, če se ne bi istočasno že razraščalo krščanstvo, katerega pobudniki so bili prav tako priseljenci z Vzhoda – trgovci, obrtniki – sprejeli pa so ga predvsem nižji sloji mestnega prebivalstva. Zaenkrat še nimamo nespornih dokazov za obstoj krščanskih skupnosti v Sloveniji v herojskem obdobju preganjanega krščanstva. Vsi znani spomeniki so iz časa po znamenitem ediktu cesarja Konstantina, da smejo kristjani javno izpovedovati svojo vero – »milanski edikt« 313. leta –. Pomembna mesta – Emona, Celeia, Poetovio – so v 4. stoletju sedeži škofij in kompleksi cerkvenih stavb s svojimi gradbenimi fazami

pričajo o postopni rasti in razvoju skupnosti kristjanov.

Četrto stoletje je sicer zadnje obdobje vsaj relativne blaginje v naših krajih pod oblastjo Rima. To se odraža v novi gradbeni dejavnosti v mestih in na deželi. Energične ekonomske in upravne spremembe cesarja Dioklecijana so na prelomu 3. v 4. stoletje dale za to dovolj trdno osnovo. Razcvet, ki ga kot upravna, obratna in umetnostna središča cesarstva doživljajo mesta v zaledju bogatih rudnikov-Srbije in Bosne, se vsaj deloma odraža tudi pri nas, najbolj gotovo v Poetoviju. Za Slovenijo so v tem času značilna zunaj mestnih obzidij utrjena kmečka posestva, pribežniški tabori na nedostopnih hribih in zopet vojaške utrdbe na alpskih prehodih.

Na teh prehodih se je odigralo eno odločilnih dejanj zgodovine izmučenega cesarstva. To je bila zmagata cesarja Teodozija nad Evgenijem pri Ajdovščini leta 394, ki je bila obenem dokončen poraz poganske reakcije, reakcije v imenu stare rimske kulture, po razglasitvi krščanstva za državno in edino priznano vero. Z razdelitvijo cesarstva na vzhodno in zahodno polovico se kmalu potem začne zgodovina Bizanca. To je bilo umiranje nekega sveta in porajanje novega – in v resnici nekateri znanstveniki tu zaključujejo obdobje antike. Pri nas pa štejemo v sklop tega sveta še obdobje gotskega pohoda in Atilovega pustošenja v sredini 5. stol. tja do leta 476, ko je zadnji zahodnorimski cesar Romulus Augustus, čigar mati je bila Ptujčanka, prepustil mesto vladavine germanskemu vladarju v Italiji. Pri nas potem kot oblasti Rima ni več – to se je sicer zgodilo precej pred letom 476 – nastopi koncem 5. in v 6. stol. čas, ko se menjavajo germanska in bizantinsko gospodarstvo, prebivalstvo ostaja ves čas isto, obubožano in razredčeno morda, a vendar nosi v sebi zavest romanske pripadnosti in pripadnosti rimskim institucijam. Dejanski nosilec teh institucij pa je v tem času postala cerkev in ko so se Romani umaknili iz Norika pred Germani, je njihov odhod organiziral in vodil sv. Severin. Ko pa so se morali okoli leta 594 prebivalci Emone umakniti pred novimi prišleki – Slovani, je njihov umik organiziral in ustanovil novo Emono – Emonio v Istri (Novigrad) – škof Joannes.

S tem je bil sklenjen ciklus antične kulture na ozemlju današnje Slovenije.

Naša naloga je sedaj, ko smo okvirno skicirali razmere in potek rimske okupacije, da v ta širok okvir postavimo in ocenimo naš obravnavani prostor in skušamo določiti njegovo vlogo in pomembnost. Najdbe, ki so nam znane, izvirajo iz naslednjih najdišč (karta 5):

1. Ajdovski gradec v Bohinju. S te znane naselbinske točke, ki je živela nepretrgano v obdobje kasne antike, so nam znane tudi rimskodobne najdbe. Omenja se večje število numizmatičnih najdb od Augusta do Constantia (A. Müllerner, Gesichte des Eisens, 1909, 82 s.) (sl. 16), železno orodje, rimske provincialne fibule, biseri, sulične osti, razno železno okovje, itd. (Morlot, Jahrb. d. Geol. Reichsanstalt 1,

Sl. 11 – Dva fragmenta keramike iz Studorja (Prodovje) (A. Rjazancev, Železar, Teh. priloga V/2, 1963, 54 s., sl. 17)

Sl. 12 – Srebrni keltski gumb z upodobitvijo konja iz Studorja (foto arhiv Teh. muzeja železarne Jesenice)

1850, 199 s. M. Hoernes, Mitt. d. Anthropol. Gesellschaft Wien, 18, 1888, 87 s.). Poudariti pa moramo, da vse antične najdbe z Ajdovskega gradca izvirajo iz obdobja prvih raziskovanj, ki so se vršila v sredini preteklega stoletja – Morlot – in še iz starejše zbirke župnika Završnika in kaplana Brenceta (M. Hoernes, o. c.). Schmid v svojih beležkah ne omenja posebej antičnega materiala, v kolikor ne pripišemo predvsem najdbe orodja rimskemu obdobju. Pomembno pa je v kasni antiki nastalo zidano obzidje s stolpi. Takrat je bila naselbina na Ajdovskem gradcu prvič in zadnjič utrjena in je spadala v sklop antičnih zapor, že omenjenih Claustra Alpium Iuliarum, ki so nastajale koncem 3. stoletja in v 4. stol. Utrdba – kastel – na Ajdovskem gradcu je varovala cesto, ki je prihajala preko sedla Čez Bačo in potekala čez Pokljuko naprej proti Bledu in Radovljici.

2. Lepence v Bohinju. Že v prejšnjem stoletju so bili tu odkriti rimski grobovi (J. Pečnik, Izvest. muzej. druš. z. Kranjsko 14, 1904, 126 s.; P. Petru, Arh. vest. 9–10, 1958/59, 14 s., op. 16).

3. Babna gora v Bohinju. V votlini v Babni gori, ki leži v soteski na poti iz Spodnje v Zgornjo bohinjno dolino, so bili najdeni novci Hadrijana, Septimiusa Severa, Probusa in Gratiana.

4. Dunaj pri Jereki. Poleg že omenjene naselbine so bili slučajno najdeni v nekem previsu nad Kocjančevim travnikom rimski bronasti novci. Bilo jih je osem in segajo od Valentinijana I – 364 do 375 – do Honorija – 395 do 423 – (A. Valič, Varst. spom. 8, 1960, 330 s.).

5. Jereka. Pod Hostniškovo hišo, Jereka 25, sta bila odkrita dva žgana rimska grobova, krita in predeljena s peščenjakovo ploščo. Grobni inventar so sestavljali fragmenti oljenk, lončkov, bronasti prstan, deli zapestnic ter sežgane kosti in oglje (A. Valič/S. Gabrovec, Varst. spom. 7, 1958/59, 331 s., Tab. XII, 8–9). Glede na pridatke te najdbe moramo staviti v konec 1. in v prvo pol. 2. stol. n. š.

6. Jereka. Najden je bil rimski napisni – epigrafski – spomenik (CIL III. – Corpus inscriptionum latinarum – 1435419).

7. Bled. Rajko Ložar je leta 1937 izkopal na Bledu – Zeleče – več rimskih grobov. Dvoje mrličev je bilo pokopanih v notranjosti nekakšne hiše, ostali pa izven nje. Ležali so na gramozni podlagi. Glede na časovno zvezo med hišo in grobovi je verjetno, da so bili pokopani kasneje. Kakšen je odnos med grobovi in hišo – zidovi,

ni jasno. Na osnovi pridatkov so grobovi iz 1. stol. n. š. (P. Petru, Arh. vest. 9-10, 1958/59, 14 s.).

6. Bled - Grad. Najdba rimskih novcev (R. Andrejka, Bled am See, Ljubljana 1929, 41 s.).

7. Bled - Zaka. Najdba rimskih novcev (R. Andrejka, Bled am See, 41 s.).

8. Bled - Zeleče. Najdeni so bili rimski novci (R. Andrejka, o. c., 41 s.).

9. Lesce. Znana je najdba dveh rimskih epigrafskih spomenikov (CIL III, 3888; 3890 10780; Antike Inschriften aus Jugoslawien, 218; J. Pečnik, o. c., 126; P. Petru, Varst. spom. 8, 1962, 208 s.).

10. Radovljica - Predtrg. V severnem delu zaselka Predtrg, ki ima ledinsko ime »Zale«, je bilo najdeno precej rimske strešne opeke (W. Schmid, Mitt. d. Zentral Commiss., 1906, 154 s., 176 s., 222 s., 257 s.; KLBD 1937, 544 s.).

Sl. 13 - Fragmenti keramike z Dunaja pri Jereki (A. Rjazancev, Zelezar, Teh. pril. V/2, 1963, 52 s., sl. 12)

11. Ribno. Pok. Janez Kerstnik iz Ribnega je leta 1927 odkopal pri izkopu zemlje za temelje mlina, ki danes stoji ob potoku na desni strani vaške poti, ki vodi proti Savi Bohinjki, rimsko konjsko podkev (sl. 17). Podkev je železna in se nahaja v privatni lasti.

12. Mošnjje. V Mošnjah je bil najden rimski mozaik. Ta najdba nam kaže na prisotnost rimske stavbe in morda celo naselbine (KLDB 1937, 543 s.; P. Petru, Arh. vest. 9-10, 1958/59, 14 s.; A. Valič/S. Petru, Arh. vest. 15-16, 1964-65, 321 s.).

13. Ljubno. Leta 1946 je J. Bole poročal Narodnemu muzeju v Ljubljani, da so pri kopanju vodnega zbiralnika bili najdeni rimski grobovi. Med drugim je bila najdena tudi oljenka z znakom izdelovalca - Fortis - (P. Petru, Arh. vest. 9-10, 1958-59, 14 s., op. 16.). Glede na najdbo oljenke - tvrdkovna z napisom tvrdeke FORTIS - kaže na konec 1. stol. n. š.

Sl. 14 - Fragment latenskega meča z Bleda (Gabrovec, Dela SAZU 8, 1960, 13 s., T. 5/6)

14. Brezje. Slučajna najdba rimskih grobov (J. Pečnik, o. c., 126 s.; A. Müllerner, Argo, 1895, 43 s.; P. Petru, Arh. vest. 9-10, 1958/59, 14 s., op. 16.).

15. Brezje. Pri gradnji hiše M. Eržena so našli dvoje oljenk in več keramičnih posod, ki pa so jih razbili. Okoli najdb je bilo precej oglja - žgano grobišče -, tako da je najditelj menil, da je bilo na tem mestu ognjišče, verjetno pa je bilo na tem kraju bogato grobišče upepeljenih mrličev. Ena od oljenk je pečatna, temno rdeče

žgana z napisom FORTIS; druga pa je reliefno okrašena - na zgornji strani ima upodobitve psa, vepra in leva. Pri tej zadnji se sredi diska na vrhni ploskvi bočji navzgor obrnjen predrt ročaj (P. Petru, Varst. spom. 7, 1958/59, 298 s.). To najdbo datiramo v konec 1. stol. n. š.

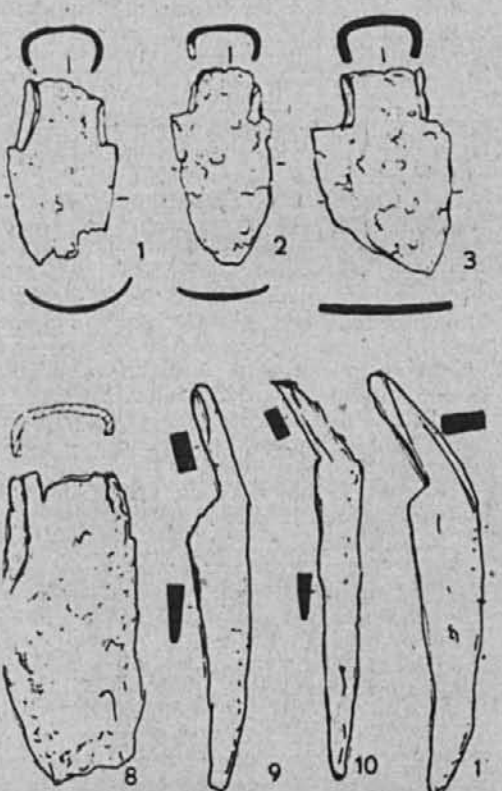
16. Slatna. Omenjajo se naključne rimske najdbe (Jahresheftes d. Landes Museum, 1862, 249 s.; A. Valič/S. Petru, o. c., 321 s.).

17. Begunje. Od tu so znane nekatere slučajne antične - rimske najdbe (B. Saria, Glasn. Muz. druž. z. Slov. 14, 1933, 10 s.; Žmavc, Mitt. d. Zentr. Komm. 1908, III. 7. Bd. 7, 314 s.).

18. Begunje. Rimski epigrafski spomenik (Antike Inschr. aus Jugosl., 219).

19. Poljče. A. Müllerner poroča o rimskih najdbah (A. Müllerner, Argo 10, 1903, 32 s.; A. Valič/S. Petru, o. c., 321 s.).

20. Rodine. Pod vasjo Rodine, na travniku z ledinskim imenom »v Ključeh« je bila odkrita in delno sondirana rimska villa rustica. Kompleks te antične kmetije sestavljajo tri stavbe - stanovanjski in dva gospodarska objekta - Celotni kompleks je obdan z nasipom in vodnim jarkom. Najdbe iz omenjenih objektov datirajo v prvo polovico 2. stol., vendar moramo poudariti, da glede na sistem fortifikacije ta kmetija živi še v 3. stoletju (A. Valič/S. Pe-

Sl. 15 - Miniaturna rala in črtala z Dunaja pri Jereki (po Gabrovcu)

tru, Arh. vest. 15-16, 1964/65, 321 ss.; P. Petru, Arh. vest. 20, 1969, 121 s.). V bližini je bil najden tudi kovanec rimskega cesarja Otona - 69 n. š. Nahaja se v privatni lasti.

21. Bled - Zeleče. Najdba rimskih grobov iz 1. stol. n. š. (R. Ložar, Cerkev in dom 7, julij 1937, 25 s.).

22. Moste pri Žirovnici. Pri gradnji odseka nove avto-ceste na skrajnem vzhodnem delu vasi Moste, so pri zemljskih delih - parc. št. 127/5 k. o. Žirovnica - našli pokop šestih individuumov brez pridatkov. Nad njimi so ležali trije kamniti obdelani bloki (sl. 18). Po svoji značilnosti sodijo v antično obdobje in so bili verjetno sestavni deli neke rimske arhitekture. Na tem mestu so v sekundarni legi (A. Valič, Varst. spom. 13-14, 1968/69, 189 s.).

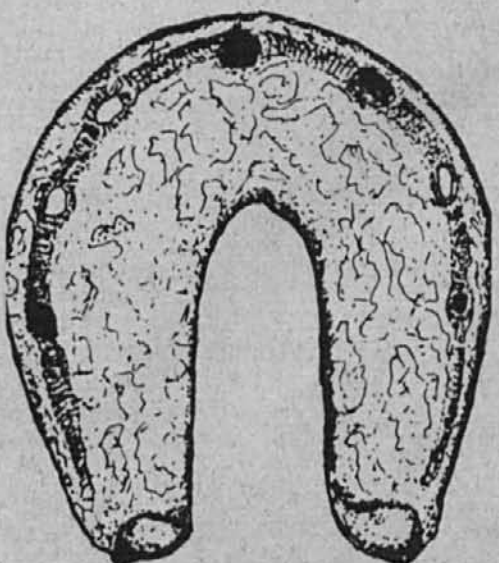
Sl. 16 - Nekaj rimskih novcev z Ajdovskega gradca (foto arhiv Teh. muzeja železarne Jesenice)

23. Koroška Bela. Sredi oktobra je Vinko Cerar s Koroške Bele, cesta Janeza Šida 19, - parc. št. 224/2, k. o. Koroška Bela -, našel ostanke rimske ceste. Cerar je pri gradnji hiše naletel na tlakovano površino ceste in pri tem našel fragmentirano železno rimsko konjsko podkev in železen latenoidni - vsekakor rimski - nož.

24. Kres - Nad Koroško Belo. Konec avgusta 1975 je avtor pričujočega zapisa pri terenskem obhodu, pod vodstvom tov. Jožeta Rozmana, naletel na prelazu za Kresom na očitne ostanke in sledove rimske ceste. Najdba je bila rezultat močne erupcijske sile hudournika, ki je s svojim delovanjem v globini več kot meter globoko odkril plasti, ki to najdbo nedvomno klasificirajo kot ostanek antične ceste.

25. Konec 19. stol. so na »Skofenci« pri gradnji obratov KID našli pri kopanju jaska za vodno turbino v globini nekaj metrov prvotna tla. Tu so odkrili več rimskih bakrenih novcev. Ostale okoliščine so neznane (S. Tušar, Kako stare so pravzaprav Jesenice, Zelezar, Muzejsko zgodovinski vestnik 20, 1973, 10 s.).

(Se nadaljuje)

Sl. 17 - Rimski konjski podkev iz Ribnega (J. Meterc)

2.

1.

Na kratko, samo dejstva: pravkar pre- računavam ceno enega življenja: najprej v dinarje, nato v besede – enak hudič!

Dr. Kranjec mora napraviti obdukcijo. Pri vsakem primeru pa se mu odpirajo neslutene pokrajine iz zgodovine pokojni- kove duše. Zaljivo nesramno se mu vsili primerjava med raztelesenjem mrličev in vsakodnevnim razosebljanjem živih. Še malo: in verjel bo, da ga med delom oble- tava duh umrlega, čeprav ga poznam kot marksista od nog do glave. Eden tistih redkih je, ki jih misli obsedejo, samo obsed- encem pa je dano hoditi po robu prepada med življenjem in smrtjo. In kdor ima rad ljudi, ki imajo kanček smisla za blaznost, ta je doktorjev prijatelj. Policiji je seveda vedno sumljiv. Z njegovega obraza ji je menda uspelo razbrati, da mu duh veliko- krat uhaja iz države... Vsaj tako mi je nekoč v šali potožil.

Danes je po pomoti pred njim truplo Angele (sicer se izogiba znancev!): prijate- ljice iz otroških let, znanke, ki je prinašala njegovi ženi rože, da je lahko kdaj pa kdaj poklepeta na njim... ko je bila čisto na tleh. Doktor stoji sklonjen nad truplo – kot bi molil. Angela: čudovit otrok, z vra- nje črnimi lasmi in velikimi, zvedavimi očmi, ki ga preiskujejo prav do zadnje skrivnosti. Hči brez očeta, z materjo – fa- natično tercialko, ki bi z jezikom oblizala tla v cerkvi, samo da bi si prislužila vstop- nico za v nebesa. Ko je odšel študirat, in je med počitnicami prihajal domov, je čutil, da je vse bolj osamljena, da se zapira vase. Pozneje mu je nekoč povedala, da je hotela biti učiteljica, a je niso sprejeli v šolo. Rekla je, da verjetno zato, ker se je med vojno nek pimpek v njeni zlahti pobelil (padla je pri sprejemnem izpitu).

– Ampak, kje je že tisti čas, je pre- mišljeval doktor. In koliko sem še tisto, kar sem bil? Koliko? Nihče ne doume človeka na poti iz noči v dan in iz dneva v noč.

Zdaj je nenadoma dojel, da je razoseb- ljanje tudi zakonitost narave, njenega živ- ljenja, četudi poteka pri ljudeh pod krinko humanosti, vere, resnice, pravice, smrti, ljubezni, partije, boga... skratka vsega, kar se hote ali nehote naseljuje v naša živ- ljenja, se v nas razrašča, cveti, diši, gnije, smrdi... in postaja del naše vsebine. Člo- vek je nekaj časa samemu sebi zadovoljen vrtnarček. Toda dela je vedno več: leta tečejo, moči pešajo – in vsak dan težje je počistiti za sabo; kaj šele da bi spoznal, odkril, vzgojil in vzljubil kaj novega – svo- jega. Nazadnje zbiraš le še žarke zahajajo- čega sonca na debeli leči pohote in žgeš dišeča mednožja spominov v krogu svojega konca... ali pa...

Tok misli se mu je naenkrat prekinil. Dvignil je glavo in iskal nove možnosti:

– Ali pa pošiljaš signale Bogu, da pri- hajaš, če...

Ali pa... ali pa...

Začutil je popolno praznino v glavi. Trajala je le trenutek; potem pa je vse nje- govo bistvo postalo en sam upor. Trmasto se je obrnil – kot bik, ki bo zdaj zdaj nataknil smrt na robove – in odšel.

Tisto noč je v kolodvorski do ranega jutra odpiral žensko dušo – in madeži črnega vina so ostali na njegovi mizi kakor utelešene misli...

Trgovka Angela je dokončno umrla predčerašnjim (proces njenega odhajanja pa je bil dolg in zamotan!). Udarec v drevo pri sto kilometrih na uro – kot pika Majak- ovskega. Še prej pa z dinamitom nabit večer: šampanjec, viski, plešasti komercia- list iz podjetja z mesnatimi, šepetajočimi usti, zamaščenim smehom in debelo, zve- davo tace med njenimi stegni. Pa šumenje v glavi, bolečine v želodcu... in potem cesta... cesta... pa gozd: in noro divje nategovanje.

Angela kleči na sedežu, prsi pritiska ob naslonjalo. Njena košata zadnjica ga pre- metava v valovih kot lupino. Na vratu čuti njegovo sapo – pavze med grgrajočimi besedami:

– O... ti... ti... znaš... bo... žan- sko... te...

– Kot psico, spreleti Angelo. Vedno kot psico!

Potem se še bolj dvigne in prestrežen sunek jo nagne čez rob noči, da se začu- deno prelije v jutro. Nekje daleč valovi težka kri in zdi se ji, da na vse kaplja med iz zmečkanega satja. Od nekd potegne raztrgane, pohojene hlačke; on pa se ji še zadihan opravičuje. Toži o svoji frigidni ženi, ki je postala služkinja lastne hiše. Z vso resnostjo menda po ves dan skrbi za

mrtve stvari, da imajo svojo modo, prostor, red in čistočo. Angela pozna te zgodbi- ce; podobne so si kot jajce jajcu. Ve, da je v njih le ena plat resnice, in če razume eno, ne more doumeti druge, zakaj obe sta del neke razbite celote; celote, ki ji ona nikoli ni pripadala.

Ko spet drvita po črni asfaltni cesti, ji obljublja boljšo službo, ona pa premišluje o življenju, ki postane vzorec – šablona: istih gibov, dejanj, trikov, misli, besed, laži... kjer je vse že vnaprej določeno. Dozdeva se ji, da ničemur ne moreš ube- žati, saj se še tako različne poti v neki točki združijo. Zato je vsaka človekova odločitev nesmiselna. A že isti hip zasliši oddaljeni prišepet sebe:

– Angela, usoda je izgovor, je tolaž- ba... izgovor.

– Ja, ja; tolažba, to-lažba, to-laž... omahuje z glavo.

Nato kot da se je zbudila iz morečih sanj, pokrije oči z dlanmi in glasno zajoče:

– Kurba sem, pijana kurba! O ma- ma... tvoja hči...!

Na ovinku udari z glavo v vrata. Nebo zgosti zvezde v vrteče jedro, iz katerega je najbolj velika zvezda izstreljena in svetleče bela pada proti zemlji. Angela stegne roki in jo svinčeno težko ujame v svoje umira- joče naročje – med razbitimi kosi ploče- vine.

Andrej Kokot

Zdaj stojim

pred vami.
Moje oči so suhe,
roke trdne,
beseda moja mrtva.

Tu pred
vami je telo
prazno vsakih upov.

Udarite,
kar vas je moč,
ubite,
kar že zdavnaj je ubito,
da potešite svojo vest,
da laži svoji uidete za ped.

Moj molk
vas vznemirja?
O kako preprosto
biti je z resnico
in kako pošastno mora biti
krotenje slepe jeze.

Kam naj odložim spomine

težke?
Ali naj jih zaupam
tebi, zemlja,
ki molčeča sprejemaš
ljubezen in kletev,
in ki je moja?

Leto odšteva
svoje ure
in se brezbrizno umika
uri slave.

Molk
pa je hud.
Zakriva
tisočletno se modrost.

Sam
bom prebrodil
reko soočja.

Zemlja bo tiha,
a vendar z menoj,
korak moj bo podprla,
da ne stopi v prepad,
nastavljen trudnim nogam.

Nekje na obzorju
sonce napoveduje svoj dan.
Noč pa ne
misli na predajo moči.

Joj, kako lepa
je igra za črno in belo.
Le zakaj smrt
hodi zdaj tu in zdaj tam?

Predrznim
besedam
so odpovedala krila.

Oblak
razsanjanih črk
pada v dolino
pozabljenih rož.

Nekje
se veselijo
rosnega jutra
in klepljejo
otopele jezike,
da pokosijo žalost
pobeglih spominov.

MEĐSEBOJNA POMOČ NA VASI III.

NA PRIMERU STUDORJA V BOHINJU

UVOD

Za raziskovanje medsebojne pomoči v Studorju sem se odločila šele potem, ko sem poizkusno obdelala več naselij na Gorenjskem (Breg pri Predvoru, Breg pri Komendi, Olševik, Podgorje, Loka pri Mengšu), ki so predhodno prihajala v poštev za nadrobnejše raziskovanje medsebojne pomoči.

Kot pri doslej raziskanih naseljih (Nedelica, Predgrad, Orehovec, Bučevci, vasi v Ljutomersko- jeruzalemskih gorah) pa sem se za monografsko obdelovanje medsebojne pomoči v Studorju odločila zavrlo tega, ker tako po številu (kmečkega, polkmečkega in nekmečkega) prebivalstva kot tudi po ostalih značilnostih predstavlja tipičnejše naselje za širše območje.

V primerjavi s sosednjimi vasi (Stara Fužina, Srednja vas, Češnjica), skozi katera teče asfaltirana cesta, je Studor nedvomno bolj odmaknjeno naselje. Vendar le tudi semkaj, čeprav morda nekaj počasneje, iz dneva v dan prodirajo nova materialna in duhovna spoznanja, ki nenehno osveščajo vaščane in izpodrivajo, še v prvih povojnih letih, izrazitejšo tradicionalno usmerjenost vaščanov.

Tudi v Studorju sem skušala ugotoviti spreminjajoče oblike in pomen medsebojne pomoči nekako od zadnje četrtine 19. stoletja pa do danes ter vzroke, ki so v navedenem obdobju pogojevali medsebojno pomoč. Prav tako pa sem skušala še posebej opredeliti medsebojno pomoč v mejah ustreznih sodelovalnih skupnosti in njihov pomen v okviru medsebojne pomoči v Studorju.

V želji, da bi podala čim bolj resnično podobo današnje medsebojne pomoči, sem anketirala vsa gospodinjstva v vasi. Z metodo lastnega opazovanja in presojanja ter ob upoštevanju terenskih (1) in drugih podatkov za starejše obdobje in današnji čas, pa sem skušala čim bolj nadrobno zajeti najrazličnejše oblike medsebojne pomoči, njihovo izginjanje, spreminjanje in rojevanje.

SPLOŠNI PODATKI

Studor, srednjevelika in strnjena vas v Bohinju, leži pod 999 m visokim Studorjem. Ima – podatki veljajo za leto 1975 – 157 prebivalcev in 49 hišnih števil. Od tega je danes naseljenih 42 hiš, ena je nenaseljena, dve sta spremenjeni v vikenda, troje hišnih števil pripada planinskim kočam na Velem polju, ena pa trgovini (2). Vas je oddaljena približno pol kilometra od asfaltirane ceste, ki pelje od Bohinjske Bistrice proti Srednji vasi.

Približno dve desetletji ima naselje svojo trgovino. V kilometer oddaljeni Srednji vasi pa so podružnična štirirazredna osnovna šola, pošta in krajevni urad.

Predvsem starejši vaščani tudi še zdaj razločujejo dele naselja z nekaterimi starejšimi imeni, kot na primer Na korit (št. 7, 36), Na gorici (št. 11, 12, 13), V grabnu (št. 16, 17, 18, 20), kamor sodi, kot smo navedli, tudi pripadajoče število hiš. Na splošno pa poimenujejo domačije po domačih hišnih imenih, npr. pri Odolnjeku, pri Ukcu, pri Kavcu, pri Šuštarju, pri Andreju, itn. Če pa se dve hiši enako poimenujeta, pa vsako posebej razločujejo, na primer: »pri ta spodnjem Petricu, v grabnu pri Petricu« itn.

Hiše, ki stoje večinoma tesno druga ob drugi, so bodisi lesene ali pa tudi že zidane,

največkrat enonadstropne z značilnimi lesenimi ganki in skrbno negovanim cvetjem. Čeprav je naselje zaščiten, je veliko hiš obnovljenih. Ob vhodu v vas stoji 14 razmeroma strnjeno postavljenih kozolcev »stoga«. Zavrlo omejenega prostora v bližini domačij in prikladnejše lege za dovažanje pridelkov, so jih vaščani postavili semkaj vsaj že ob koncu preteklega stoletja.

Zemlja je proti Srednji vasi rodovitnejša in črna, proti Bohinjskemu jezeru pa svetlejša in bolj peščena.

Tako kot v preteklosti, se tudi še zdaj vaščani ukvarjajo – čeprav v precej manjši meri kot pred leti – z živinorejo. Tudi za tukajšnje živinorejo je značilno vedno bolj zamirajoče planšarstvo, s poletno planinsko pašo v rovtih in visokogorskih planinah (Ukanc, Voje, Vodični vrh, Blato, Grintojca, Pri jezeru, Laz, Dedno polje, Ovčarija, Viševnik).

Vzporedno z upadanjem živinoreje, beležimo v sosednjih vaseh (Stara Fužina, Srednja vas, itn.) naraščanje kmečkega turizma. V Studorju pa zaenkrat le še trije vaščani oddajajo večinoma preko poletja bolj ali manj stalnim gostom planinske hiše v rovtih Ukanc in Voje.

Tako kot v preteklosti se tudi še zdaj vaščani ukvarjajo v večji meri z gozdarstvom, ki jim prinaša večji ali manjši zaslužek s prodajanjem lesa, hlodovine in drv.

Poljedelstvo je razvito v skromnejši meri. V glavnem pridelujejo le krompir ter nekatere krmilne rastline (peso, korenje, koruzo) in povrtino za domačo uporabo. Od žitaric sejejo le še manjše količine ječ-

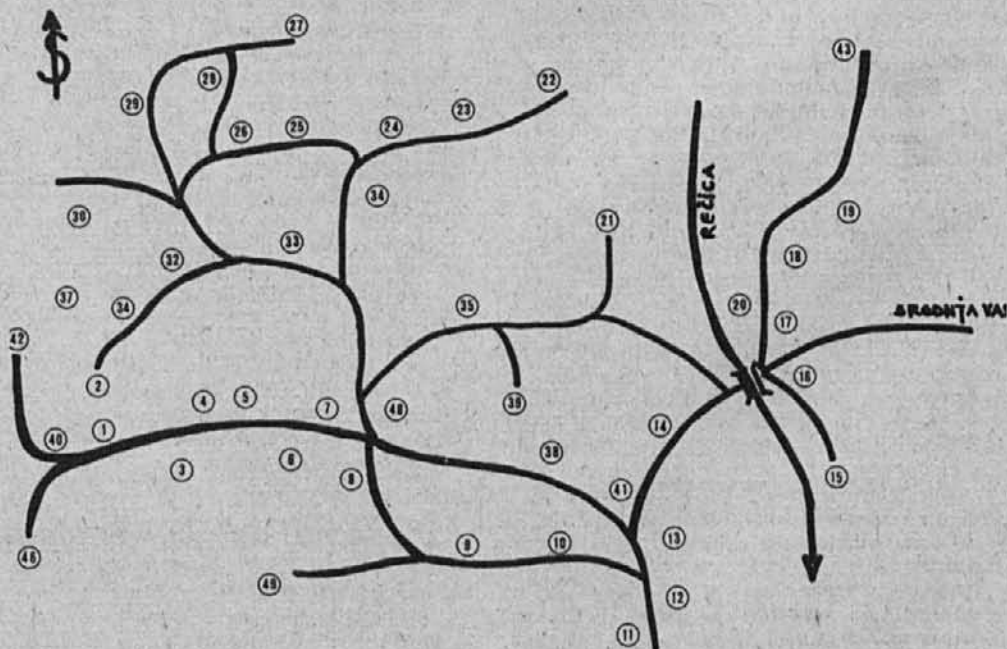
mena, ki ga krmijo živini. Pšenico in rž pa so splošneje opustili v zadnjih dveh desetletjih. Tako že vsaj desetletje večina studorskih gospodinj kupuje kruh. V večjih količinah sejejo deteljo.

Še pred zadnjo vojno so si predvsem kajzarji pa tudi mali kmetje iskali dodatnega zaslužka. Tako so se moški zaposlovali pri železnici kot progovni delavci, sezonsko s kidanjem snega na železnici in deloma tudi v železarni Jesenice. Posamezniki so, tako kot še zdaj, sezonsko tovorili hrano in razni material v okoliške planinske kočje. V precej večji meri kot moški, so se neporočene ženske – kmečke in kajžarske – največkrat do poroke, udinjale v domači in sosednjih vaseh kot deklet. Le posamezni moški pa so hlapčevali. Mlajšim pa tudi starejšim ženskam in moškim – predvsem najetim – pa je pomenilo pastirovanje »pvanvanje« v poletnem času prav tako ustrezen vir zaslužka, v večji meri še desetletje po zadnji vojni.

Pred prvo svetovno vojno so se pri posameznih domačijah ukvarjali z lesno obrtjo, predvsem s škafarstvom. Izdelke so prodajali prekupcem, ki so jih nosili celo v Trst.

V zadnjih letih so številni vaščani zaposleni v Bohinjski Bistrici. Tako pri LIP-u oz. IMPEX-u in v šivalnici ter v okoliških Viatorjevih in Kompasovih hotelih in gostiščih.

Število agrarnega prebivalstva se tudi v Studorju iz dneva v dan manjša. Raste pa število zaposlenih. Prepričanje, da samo kmetovanje ne prinaša zadostnih dohodkov za – današnjim razmeram – ustrežno življenjsko raven, je tudi tukaj prisotno

Skica razporeditve hiš v naselju Studor. Številke pomenijo posamezne domačije (Risal Janez Gartner, Studor 3).

v polni meri. Končno bi ugodnejši pogoji pastirovanja najbrže še vedno zaposlovali vsaj del vaščanov v poletnih mesecih, ki pa si prav tako zadnja leta iščejo bolj ali manj stalnih zaslužkov največkrat pri gradbenih delih ob Jezeru.

Po statističnih podatkih za leto 1931 je bilo v vasi še 218 prebivalcev, od tega pa 41 posestnikov ter šest kočarjev in najemnikov (3).

Podatki za leto 1971 pa kažejo, da je od skupnega števila 155 prebivalcev aktivnih 93. In sicer se jih aktivno ukvarja s kmetovanjem le 54, ostali pa so zaposleni večinoma v industriji in gostinstvu (4). Ker za leto raziskovanja nismo mogli dobiti uradnih statističnih podatkov, naj navedemo le, da se je — podobno stanje opazujemo tudi v drugih agrarnih naseljih — v štirih letih še povečalo število zaposlenih na račun agrarnega prebivalstva.

Tako so se v letu 1971 ukvarjala samo s kmetijstvom tri gospodinjstva, 22 je bilo mešanih, 22 pa nekmetičkih. (5)

Tako kot v preteklosti tudi še zdaj prevladuje v Studorju mala kmečka po-5 sest (21). Maloštevilnejši srednji kmetje (9) pa prav tako premorejo največje deleže v oddaljenih gozdovih, travnikih in pašnikih, kjer sodi na primer spravljanje lesa in krme med najtežja dela.

Na splošno velja tudi za Studor, da so si vsaj že nekaj let po zadnji vojni vaščani v veliko večji meri kot dandanes pomagali pri raznih sezonskih delih, povezanih z gospodarjenjem v teku leta.

Prvo spomladansko delo, ki je združevalo med seboj posamezna gospodinjstva, ko so si hodila »na vračvo«, je bilo v mesecu maju sajenje krompirja in koruze. Le posamezna gospodinjstva si pri omenjenih delih pomagajo drug drugemu tudi še dandanes.

Približno do leta 1950 so si pomagali pri okopavanju koruze in krompirja z motikami. Ko so krompir in koruzo po navedenem času začeli okopavati z okopalnikom, so prenehala sodelovanja v tej smeri.

Spomladansko delo, kjer so si posamezne ženske prav tako medsebojno v večji meri kot danes pomagale med seboj, je bila pletev koruze in krompirja, združena z okopavanjem, navadno proti koncu maja. Ko so okoli 1970. leta začeli koruzo škropiti proti plevlu, je sodelovanje pri pletvi koruze prenehalo. Še zdaj pa si pomagajo posamezne ženske pri pletvi krompirja, ker ga sadijo skupaj s fižolom in ga zato ne morejo škropiti.

V večji meri kot danes, so si moški še pred zadnjo vojno, ko ni bilo (razen v enem primeru) motornih žag, pomagali pri pomladanskem podiranju lesa.

V manjši meri so si vse do leta 1960, ko so začeli krompir osipati z osipalniki in živalsko vprego, pomagali pri osipavanju krompirja z motikami.

Nedvomno pa so v preteklosti dosegla medsebojna sodelovanja tudi v Studorju svoj vrh v poletnem času, ko so si vaščani, bodisi na podlagi vračanja ali pa odsluževanja pomagali pri žetvi, košnji in spravlanju sena ter ob strojni mlatvi.

Tako se je največ sodelovanja zvrstilo ob košnji sena v juliju in v avgustu v rovih, kjer so dosegale največje površine enkratne košnje tudi tri hektare. V manjši meri pa so si pomagali ob košnji v ravnini in pri košnji otave proti koncu avgusta.

Vse do zadnje vojne, ko so začeli izoravati krompir, so si vaščani pomagali tudi pri kopanju krompirja z vilami. Tako kot v preteklosti pa si tudi še zdaj pomagajo posamezna gospodinjstva pri pobiranju krompirja v septembru, ko ga pobirajo tako, da lezejo po kolenih, podobno kot plevce.

Protí koncu septembra, ko so poželi in obtrgali koruzo, so še splošno hodili drug drugemu »majt koruzo«, kot je deloma v navadi tudi še zdaj.

V poznojesenskem času so si vsaj še pred desetletjem pomagale posamezne ženske obrezovati repo.

Kot omenjeno, so si moški spomladi pa tudi jeseni pomagali pri raznih delih v gozdu »v gošče«. Tako sta si vsaj do zadnje vojne po dva vaščana pomagala drug drugemu voziti les iz gozda. Po splošnejšem uvajanju motornih žag so v zadnjih letih prenehala pogostnejša sodelovanja pri spravlanju drv in podiranju lesa. Posamezni gospodarji pa si tudi to delo še vedno medsebojno vračajo.

2. na podlagi povrnitve izposojene živine in orodja

Še nekaj let po zadnji vojni — splošneje še v šestdesetih letih, ko so srednji in mali kmetje še premogli po eno vprežno žival — vola ali konja — je bilo močno v navadi, da sta si po dva vaščana drug drugemu pripravala po eno žival, »sta skupaj orala, sta orala drug drugemu«. Tako so si posamezni gospodarji orali drug drugemu tudi po 20 let (Ukc, Zvan, Skantar)! Po letu 1970, ko so prišli v vas prvi traktorji, pa si tudi lastniki konj raje najemajo ali pa odslužujejo oranje s traktorjem, če je le njiva primerna za strojno oranje. Tako, da so si v letu raziskovanja orali drug drugemu le še štirje gospodarji.

V večji meri kot danes so se v preteklosti zatekli k sosedu na posodo po konja ali vola, če je žival zbolela ali postala »kruljova«.

Kot po drugih vaseh je bilo tudi v Studorju v navadi, da so si sosedje ali pa vaščani po potrebi izposojali predvsem manjše orodje za obdelovanje polja (motike) in za delo v gozdu (šerpce, majovce), če jih je šlo več v gozd, pa vile za nakladanje gnoja. Izposojanje je živo še zdaj.

Tudi še zdaj pa si na primer lastnika stroja za vejanje žita oziroma sadnega mlina, menjavata pripravi, itn.

Gospodinjje pa si tudi še zdaj, čeprav v manjši meri kot v preteklosti izposojajo drobne gospodinske potrebščine (živila in razne strojčke). Prav tako je skoraj ponehalo izposojanje kruha, ker si ga lahko vsakodnevno kupijo v trgovini. Navada, posebej če so šli v planino, pa je bila močno razširjena še v povojnih letih.

3. na podlagi kasnejše povrnitve (ob gradnji stavb in popravljanju poti)

Vaščani zatrjujejo, da so si vsaj do zadnje vojne v veliko večji meri kot v zadnjih letih pomagali drug drugemu pri gradnji hiš in gospodarskih poslopj. Tako so si pomagali predvsem pri težjih stopnjah gradnje in delih, ki terjajo večje število sodelavcev, ko so kopali temelje, podajali opeko ali deske za kritje strehe in nameščali ostreže.

V zadnjih letih je ta pomoč precej bolj skromna. Največkrat pridejo na pomoč pri betoniranju, posebej če računajo na vračilo v bodočnosti. In končno pri podajanju opeke.

Še vedno pa si vaščani, ki uporabljajo isto gozdno pot pomagajo jeseni pri popravljanju poti, da pripravijo izvoz. Podobno kot pomagajo vsi lastniki krav, ki se pasejo na planini pri enem pastirju, pomagajo spomladi popravljati gospodarjev stan in streho za živino, pripraviti drva in popraviti plotove.

4. na podlagi menjave dela, kjer vaščani odslužujejo takoj ali kasneje lastnikom živali in strojev njihove usluge z raznimi drugimi deli ali pa tudi z menjavanjem živinskih in strojnih uslug

Pobiranje krompirja

Tovrstna medsebojna pomoč pokaže v primerjavi s preteklostjo vrsto novih oblik predvsem pri sodelovanjih, ki jih rojevajo inovacije v kmetijstvu in z njimi povezano opuščanje vprežne živine.

Vse do šestdesetih let — splošneje pa še med zadnjo vojno — so lastniki vprežne živine opravljali nelastnikom vprežne živine najrazličnejše usluge. Največkrat s prevažanjem bremen in oranjem v zamenjavo za pomoč ob košnji in drugih večjih delih.

(Nadaljevanje na 16. str.)

Mlatiči

Po podatkih za leto 1971 so bili vaščani razporejeni v naslednje zemljiške kategorije: brez zemlje 6, do 0,10 ha 3, od 0,11 do 0,50 ha 2, od 0,51 do 1,00 ha 3, od 1,01 do 2,00 ha 1, od 2,01 do 3,00 ha 1, od 3,01 do 4,00 ha 1, od 4,01 do 5,00 ha 3, od 5,01 do 6,00 ha 2, od 6,01 do 8,00 ha 3, od 8,01 do 10 ha 1, od 10,01 do 15,00 ha 8 in nad 15,01 ter več ha 13 gospodinjstev. (6)

V letu 1975 je bilo v vasi 5 traktorjev in 14 kosilnic ter 1 mlatilnica. Le posamezni vaščani (10) imajo avtomobile, s katerimi se vozijo na delo večinoma v Bohinjsko Bistrico. Opremljenost stanovanj z modernimi aparati in stroji je iz dneva v dan večja.

OBLIKE MEDSEBOJNE POMOČI

Približno od konca preteklega stoletja do danes ugotavljamo v Studorju naslednje oblike medsebojne pomoči, ki jih zavoljo večje preglednosti razvrščamo po doslej uporabljani razvrstitveni shemi (v delih Vzajemna pomoč na vasi I, 1973 in Vzajemna pomoč na vasi II, 1974) (7):

I. Medsebojna pomoč — pretežno delovnega značaja — ki si jo izkazujejo posamezna gospodinjstva:

1. na podlagi vrnitve istega ali podobnega dela.

V zadnjih petih letih, ko naštejemo v vasi že pet traktorjev, pa vaščani brez prevoznih sredstev lahko izbirajo tako, da opravljeno uslugo bodisi plačajo ali pa povrnejo z ustreznim delom.

Se vedno pa je v navadi, tako kot v preteklosti, da si sorodna ali pa gospodinjstva, ki imajo tesnejše gospodarske stike, po potrebi izposojajo samovprežno žival ali tudi že stroj, kar navadno prav tako odslužijo z različnimi deli.

Zaenkrat le še posamezne pa so izmenjave živinskih in strojnih uslug. Ko na primer lastniki konj in volov lastnikom strojev okopujejo, osipljejo in tudi zorjejo neprikladnejše njive, v zamenjavo za oranje s traktorjem, prevoze sena in lesa.

V Studorju se pokaže že ob koncu 19. stoletja (po letu 1884) zanimiva oblika sodelovanja med lastnikom mlatilnice in ostalimi vaščani. Tako so se vaščani, ko so spoznali gospodarnost strojne mlatve, sami od sebe ponujali lastniku mlatilnice, da mu bodo pomagali ob košnji, z namenom, da jim je v zamenjavo omlatil žito. Ker se je ob velikem številu vaščanov, ki so do zadnje vojne še sejali več vrst žita, in so na ta način odsluževali mlatilnico, nabralo mlatilničarju preveč senosekov, so vračali opravljeno delo tudi še z drugimi kmečkimi deli.

Podobno so se razvili po letu 1926 odsluževalski odnosi tudi z lastnikom prve motorne žage, po letu 1960 pa z lastniki okopalnikov, na podlagi menjave dela.

In končno tudi lastniki kosilnic in traktorjev, v primeru da nimajo dovolj delovne sile, kosijo, orjejo in vozijo vaščanom v zamenjavo za delavca.

II. Pomoč, ki jo posameznik, skupina ali skupnost vaščanov izkazuje enemu ali več vaščanom

1. ob nepričakovanih nesrečah (ob ognju, bolezni)

Tako kot v ostalih slovenskih vaseh tudi v Studorju naštevajo vrsto primerov, ko so vaščani bodisi skupini ljudi ali pa posameznikom kot en mož priskočili na pomoč ob ognju. Tako se najstarejši še živo spominjajo, da so 1908. leta, ko so pogoreli kozolci na začetku vasi, vsi vaščani priskočili na pomoč ne samo ob požaru, ampak tudi kasneje, ko so jih obnavljali ali pa na novo postavljali.

Prav tako pa so v letu 1949, ko je gorela Srednja vas, Studorci obenem z ostalimi Bohinjci reševali s skrajnimi napor, kar se je še rešiti dalo in vzeli pod streho nekaj družin iz pogorele Srednje vasi. Mimo tega pa so opravili veliko prostovoljnih delovnih ur, ko so pomagali pri gradnji prizadetim vaščanom. Ob enaki priložnosti so Češnjanom med drugim tudi darovali krmo za prehranitev živine.

Navedemo naj za ilustracijo, da je samo lastnik mlatilnice, ki je prizadetim vaščanom zastonj omlatil žito, prispeval 14 delovnih dni.

In končno so v lanskem letu, ko je enemu izmed vaščanov pogorel stog, prav vaščani, obenem z družbenimi organizacijami (gozdno gospodarstvo je na primer dovolilo najetje ustreznega kredita in izredno sečnjo lesa, na zadržni žagi v Srednji vasi so zastonj prežagali les) opravili veliko število prostovoljnih delovnih ur.

Še leta po zadnji vojni, deloma pa tudi še zdaj, pridejo posamezni vaščani sami od sebe pomagat, če vidijo, da je dolgotrajnejša in težja bolezen pri hiši, pa domači sami ne morejo opraviti dela.

In če zbolí ali na poti obnemore žival, bo vsak vaščan, če je le sposoben za delo, rad priskočil na pomoč s tem, da bo pomagal vzdigniti in kasneje vzdigovati obolelo žival.

Prav tako pa ne bo nihče odrekel pomoči tistemu, ki išče izgubljen žival in jo bo pomagal reševati iz rupe s skrajnimi napor.

In če se primeri, da se zvrne voz sena, se takoj najdejo vaščani, ki so pripravljene pomagati.

2. pomoč ostarelim ljudem in revnim vaščanom

Še pred zadnjo vojno so tudi v Studorju prehranjevali in prenočevali potujoče berače. V vasi je bilo nekaj hiš, ki so nasploh slovele po tem, da ni šel nihče prazen od hiše. Vaščani, ki bi se jih radi znebili, so jih največkrat na večer pošiljali k takšnim hišam: »češ, tja pojdite, tam jih radi tudi prenočijo«.

Starejši ljudje se še zdaj spominjajo, da so nekatere gospodinjice ob času kolin z razumevanjem napovedovale prihod stalnih beračic: »Zdaj bodo prišle pa M.-ce, ker smo začeli klat po vasi.«

Oranje

Predvsem starejše sosede in ostale vaščanke pa se največkrat ob nedeljah obiskujejo med seboj, zlasti pa prihajajo v času, ko na primer vaščanka dlje časa leži na postelji, ko pride iz bolnice, itn. Ob obisku, kot smo se lahko sami prepričali, mimogrede potisnejo na mizo tudi kakšno skromno darilo.

Prav tako pa se spominjajo nekdanji kajzarji, da so posamezne dobrosrčnejše in premožnejše kmetice kajzarskim otrokom odrezale še med zadnjo vojno malico kruha, če so prišli v hišo, pa jim nasule — kar na klop — nekaj fižola.

In ker smo pri dosedanjih raziskovanjih medsebojne pomoči prvokrat naleteli na resnično, čeprav skromno, nesebično pomoč, naj zapišemo, da je pred zadnjo vojno na pustni torek, ko so po vsej vasi cvrli, neznana in »dobra duša« postavila pred kajzarsko hišo, pred vrata, vrečko koruzne moke, ker niso imeli moke niti za žgance, kaj šele za cvrtje.

3. pomoč pri porodih (človeških in živalskih)

Še pred dvema desetletjema so tudi studorske porodnice večinoma rodile doma.

Pri porodu so sicer že v vsem obravnavanem času pomagale uradno nastavljene babice, vendar je bila še nekaj dni po rojstvu otroka predvsem pomoč domače družine, od kod je bila porodnica, nenehna. Zlasti matere in sestre so večkrat pritekale že pred in po porodu na hčerini oziroma sestrični dom pogledat, če bi bila potrebna kakšna pomoč.

Se vedno pa je v navadi, da priskoči na pomoč ob težjih telitvah, mimo vaščana, ki se razume na živalske porode, še po kakšnem sosed ali vaščan, ki ima tedaj čas. Ljudje zatrjujejo, da te vrste pomoči ni treba vračati s kakšnimi drugimi uslugami. Po zatrujevanju »vaškega porodničarja« pa marsikdo od vaščanov, kateremu je rešil žival, hvaležno prihití na pomoč ob ustreznih priložnosti.

Prav tako pa tudi lastniki avtomobilov, pa čeprav jih zbudijo sredi noči, radi odhitijo na vaščanovo prošnjo po zdravnika ali po veterinarja. Kot pravijo vaščani, tudi za te vrste uslug nihče ne terja plačila, navadno pa vsakdo uslugo že kako povrne, češ: »da niso čez čas očitki«.

4. pomoč v zvezi z običajskim življenjem ob rojstvu, poroki in smrti ter nekaterih drugih, pretežno tradicionalnih obredjih

V primerjavi z doslej obravnavanimi naselji ugotavljamo, da so najrazličnejše oblike pomoči (navajamo jih kasneje na ustreznih mestih), predvsem v povezavi z življenjskimi običaji, kar najbolj skromne. Izvzeta je le pomoč ob smrti.

Nekaj več medsebojnih sodelovanj opazimo v zvezi z letnimi običaji tudi še danes. Mimo tradicionalnih oblik, so se pojavile še nekatere nove, tako skupno praznovanje dneva žensk.

5. raznovrstna pomoč

Tudi v Studorju imajo v zadnjih letih pri varovanju otrok zaposlenih mater stare matere vedno večji pomen. Pri čuvanju otrok pa so si tudi v preteklosti, kot opazujemo še zdaj, velikokrat priskočile na pomoč sosede, posebej če so bili otroci približno enake starosti.

Tako za preteklost kot za današnji čas smo opazili nekaj iskrenih prijateljstev med družinami, ki jih povezujejo prav otroci.

Prav tako vidimo, da posamezne starejše ženske, ki niso preobremenjene z delom, pomagajo pri posameznih, največkrat sosednjih družinah, če vidijo, da je potreba, bodisi s pomočjo pri kuhanju, ali pa pri prinašanju živil iz trgovine. Predvsem glede kruha smo opazili, da ga vaščanke, ker prihaja približno ob določenih urah, nosijo druga drugi.

Kot je na našem podeželju še povsod v navadi, si vaščani tudi v Studorju še vedno drug drugemu držijo prešiča ob zakolu.

In končno bo tudi v Studorju še tako zaposlen vaščan, če bo videl, da se sosed muči s porivanjem voza, s prenašanjem težjega bremena, priskočil na pomoč. In prav tako, če vidijo, da se bliža nevihta in bi zmočilo že dovolj suho krmo, vaščani še tu in tam prihitijo na pomoč.

III. Medsebojna pomoč pri pastirjih

V zvezi s specifičnim načinom živinoreje, s planšarstvom, smo ugotovili še nekatere posebne oblike medsebojne pomoči pri pastirjih v času poletne paše. Tako so si vsaj še nekaj let po zadnji vojni »majerji«, ki so po tri mesece prebili na planini, »kot ena družina« pomagali pri najrazličnejših delih in pri živini ter ob nekaterih drugih priložnostih, kot navajamo na ustreznem mestu, pri obravnavanju pastirske skupnosti.

V povezavi z nazadovanjem planšarske živinoreje in vedno težjimi pogoji pastirovanja pa so se v zadnjih letih razvile nekatere nove oblike medsebojne pomoči.

(Se nadaljuje)

VIGILIJE

I

Glas moža: Gorje, utihnila je pesem neba.
Glas žene: Gorje, o hočejo mi vzeti moža.
Glas moža: Kosi več ne pojo, škrjancev ni

na nebo,
moj dom, moje lehe pojo žalostinko.

Glas žene: Moje srce je bolno, name zgri
nja se zlo.

Moj mož, ali še bo poznal te
tvoj sinko?

Oba: Na najinih grudih je črn gav
ran, o gavrani!

O najine grudi zevajo od ran,
krvavih ran!

Glas moža: Nad mojo zemljo žareč je pol
dan

in lehe razrvane od žeje žehte.

Glas žene: In molk noči grozi mi strašan.

Li čuješ, kako trepeta mi srce?

Glas moža: Zarjavel je moj plug, orača ni

na ledino.

Glas žene: Kje moj ljubeči si drug? Roka

objema praznino,

ko v noč se hram ljubezni raz
palja.

Glas moža: Pred mano se kakor pušča

polje razgalja.

Sejavec kje si?

Glas žene: Ljubi mojih ledij, kje si?

Glas moža: Plodna nedra zemlje, semenja

kalečega up,

o v tebi klasje zrna bogato ne

bode vzkalilo.

Glas žene: Iščem tvojih opojnih ust, iščem

naročja poljub

o moje naročje ti bo cvetja

trosilo ...

Glas moža: In ne bo plodu ...

Glas žene: Nositeljica sem rodu ...

Oba: O krohočjo se črni gavrani,

gavrani ...

Po najinih grudih drve razdiv
jani voleje

in mesto brazd kolotečine

težkih koles.

In setev rohneči šrapneli -

rušeče granate,

o steptane, lehe, plodne zem
lje bogate,

v nje se zaril je razkrajajoči

mrčes.

II

Dekle: Trepetlika v večerni sapi je

moje srce ...

Od čebelnjakov dehti prešerna

sladkost, mejice svetijo se

v zlatorožnem predivu,

ki ga posnel je zlati prah zarje

večerne.

Moje telo objema sladkotru
dna medlost,

popki mi rožnati se vzpeli so

v žarkem netivu,

ki se je vžgalo v tkivu krvi in

nemira

v nestrpnem pričakovanju.

Fant: Trave pokošene so moje misli

nocoj.

Vonj cvetov pomešan s sonč
nim prahom zlata

jih omamlja v sladko trepeče

koprnenje,

ko pšenica zori in kresnic je

srebrno svetljenje.

V ščebljajočih nemirih grmov

in klasju polja

se vzbudila je moškost

v sebe spoznanju.

Dekle: Moje naročje je vzorelo v

popek kipeč,

ki se hoče razcvesti v rože

bohotni cvet.

OB TRIDESETLETNICI AVTORJEVE SMRTI

III

Moje oko se je odprlo na ste
žaj

in se zagledalo v vzhajajoče

sonce

zlatih dvoran obrobjenih v

rdečih rožah

in v mauričnih tenčicah

opravljenih.

Škrjanci in kosi pojo himno

narave,

ovenčano v veličastju nove

pomladi.

Še vran glas se hoče zlit v pe
sem,

pa jih preplašene preženem

preko polj

v pušče požganih trav in

okostij.

Himna jutra je prevzela leso
ve,

v zarji so rožnati zlati pra
meni

objeli cvetne grede in naše

domove.

Himno novega sveta poje zve
neča sekira

nas - zelenih gozdot gospo
darjev,

nas - drvarjev trhljih štorov,

na katerih zgrajen je bil pro
šlosti svet.

Vsesilni gozdar nam je vza
jemenosti volja,

sadeča mladike zdravega

rodu

brez glodalcev starine.

Mi smo neizprosni drvarji

gnilih lesov,

mi smo neizprosni grobarji

robskih vekov,

mi stavbarji dobe

v svežih mladikah, obsejanih

od sončnega vzhoda.

Marjan Čufar

NA SVETILNIKU ČASA

1. Večer:

Mesečina glasov, razlita kot veter
po plošči neba
z usodno pahljačo razlista spomine
z najnižjega dna.

V lobanji vodnjaka zastala svetloba
kot maurična kri
izvira vsa solzna vsa travno nedolžna
iz mrtvih oči.

Bleščeče zavese večera z neslišno,
ruzpadlo lučjo
budijo lepljivo prepadnost nemira
s koščeno močjo.

In zvezde oblačijo veter v telesu
v tišino poti,
svetlobni zobje so zagrizli v praznino,
v lobanjo noči.

2. Nema svetilka:

Zrcalna vetrovnost je v tvoji goloti
svetloba besed,
neskončnost večera, koraki v praznini
in jutranji led.

V temnici umira prosojnost iskanja
breztrežnih valov,
v zvonovih kristalov ugaša samota
brezstrastnih grobov.

V tem gnezdu dežele, v oklepu prepador
ugaša zenit,
kot sinji obraz je v polnočno tkanino
izrazov ovit.

In svečnik prostora prižiga v pogledu
časovni rubin,
to nemo svetilko s prgiščem svetlobe
iz modrih globin.

3. Ostanke obzorja:

V nočeh pa piramida zvezd, razpadli prah
s čelad vesolja
polzi v ostanke temnih mest, kot v ustnice
zavita volja.

In slana pajčevina vetra razpira
žarke v nem objem,
preliva se v požirkih misli, v brezčutna
trupla, v usta vsem.

Le vonj po snegu v mastni travi pod mehko
Luno bo ostal,
le čut po kosu brezna v roki, v zgoščenem
dihu, v krvi trav.

Gladina mest bo spet kot jasen zažig neba
pod čolnom zvezd
in veja morja bo kot glasen dež glasov
iz pene gnezd.

Na Silvestrovo,
to silvestrovo,
prijatelj moj stari,
na to Silvestrovo,
ko so me vsemogočni
vrgli iz toplega stanovanja
pijem, se napijem
z grenkobo srca na jeziku
in v možganih
poln kratkih stikov.

oči
križem, kražem
nogé
križem, kražem
škilim z očmi
škilim z nogami
križem, kražem
z obloženim jezikom
z blebetavim jezikom
z jezikom
naloženim z vinom
in žganjem
z dvojnimi vidom
z dvojnimi sluhom
z dvojnimi obrazom
razdvojen
med resničnost
in res ničnost
z basom neba na plečih
v zabavo odraslim
in otrokom
s postrani klobukom
s kapo
ali brez kape
imam ga brez strehe
pod streho
nastreljen, zastreljen
križem, kražem
pod nevidnim bremenom,
ki sem si ga sam po nerodnem
postrani naložil na ramo
križem, kražem
moder kakor vijolica
križem, kražem
ti pišem pesem
namesto razglednice
in se tolažim:
vse bo končano,
nekoč boš pozabljen
spal med pozabljenci
vselej treznimi,
vselej veljavnimi,
vselej spoštovanimi
brez pijače gobezdavimi
med papagaji blebetavimi
s položaji
na istem podležaju.

2

(Sonet 1955)

Deset let, bogme, vse prehitro mimo
zdrselo je in vse je kakor včeraj
z menoj in s tabo. Kakor tisto zimo
bila sva bedna, sva še revna zmeraj.

Začudeno strmijo vame luči
tovarniške pod oknom: nas bilo ni.
Res, te so nove . . . ali naju muči
življenje kakor takrat, ko v koloni
prebijali smo gladni se v gozdove:
še pomniš boj . . . kri . . . sanje . . .
in grobove?

Kako lahko prenašal sem trpljenje
in nisem tožil . . . A zdaj me razorožil
je z bedo čas in revščino v življenje
z rokami slepimi trdó položil.

Z BASOM NA PLEČIH ALI BALADA IZ MOČVIRJA

NOVOLETNA RAZGLEDNICA 1955

3

(Jalov dan)

Vse ceste sive. Siv večer. Nemir
vse večji od nemira cest.
Na ulice sta gnali me
samota in boleost.

Vse krčme prazne, ker pošel
ljudem že zdavnaj je denar.
K samotni mizi sedel sem
izmučen, sam in star.

Odštel poslednji sem drobiž,
izpil na dušek encijan
z okusom solz in skozi dim
slovo jemal je jalov dan.

4

(Ljubosumje)

Nocoj, o draga, pil sem, pil,
napil se iz bolesti.
Samoten noč v objem lovil
in taval sam po cesti.

Me veter nosil je kot val
skoz prazno spečo mesto.
Zakaj sem čul sred spolzkih šal,
da imam ženó nezvesto.

Kako se je s teboj bahal!
Res, fant je lep in slok.
Tvoj mož, seveda, je propal,
propal, ker je ubog.
O ko bi žena ne bila,
prav vse bi ti oprostil
in srečo želel iz srca,
obesil sam se v hosti.

Tako pa dva sva in otrok:
nam vsem je treba kruha.
Jaz sem pijan, neba obok
blesti se od napuha.

Saj rad bi dal, ko mogel bi,
vse, kar bi si želela . . .
Zakaj si v sli (kako boli!)
pohotneža objela.

On je seveda lep in slok,
donosen položaj.
A jaz? Brezposelni falot,
zavržen tolovaj.

Resnica čista! Z njim sem pil,
z njim za njegov denar
in delal se, kot da ne bil
bi mrzek mi slepar.

Zdaj žalost para mi srce,
da kriknil bi do zvezd.
Naj žganje mi srce razžre,
če para ga boleost.

Ne, ljubica . . . ne, to ni prav!
Prepozno je kesanje.
Ljubezen je prešla, prešla . . .
Razbit kozarec — sanje.
Njegov obraz pa iz črepinj
se moji duši roga.
S pestmi bom obračunal z njim!
A roka ne uboga.

Zapustil sem pijani krog,
a čul še glas oholi,
da takih lepih, gibčnih nog
ni božal še nikoli.

In v hipu sem postal pijan:
tako je daleč z nama?
Zato si rekla mi ondan,
da si najraje sama.

Ubil bi te! A kaj, srce
še vedno tebe ljubi,
čeprav vsa pota zdaj drže
v prepad brez dna — k pogubi.

Ves svet vrti se pred menoj.
Res, svet je vrtljak . . .
Cigan, uh, ležal je s teboj,
vsem vzor in poštenjak.

A kaj je on? Le kaj je on,
uživajoč povsod kredit?
Naj k vragu gre! Jaz sem pijan
in vse postal sem vragu v rit.

Zato me nosi vetra val
skoz speče prazno mesto,
saj ni več daleč do obal,
kjer najdem zemljo zvesto.

In v zvesti zemlji spal bom, spal
tako kot vsak mrlič
in mrtvim bratom roko dal
tovariš Nič.

5

(Sedmina)
Nocoj je bil čuden pogreb:
svojo mladost smo pokopali,
se napili vina in se smejali
neznani žalosti.
Nocoj je bila čudna sedmina
in spet smo bili pijani.
A se nismo smejali:
Še včeraj mladi
in neugnani,
čez noč
smo starci postali
in pili
pili
pili
trpko vino spominov.

Valentin Polanšek

PESEM O VODNJAKU

Tvoje žuborenje
je polnilo nočno mirovanje,
ko sem svoje hrepenenje
nosil že v dekliške sanje.

Tvoje šumotanje
skrivalo je moj šepet,
ko sem v ljubkovanje
dekleta bil odet.

Tvoje valovanje
zdaj oživlja le spomine
na nekdanje vasovanje
sred mladostne mesečine.

PREOBLOŽENOST

Natovorjen
z zaupno pezo,
kot zaljubljen zelenec,
prežarjen
od dekletovih obljub
in sončnih misli,
ki se precejajo v meni
kakor bakrena strd
iz rumenega satja.
Jutri bom
slavnostna čaša,
s katero bomo krstili
snežnobelo ladjo
skorajšnjega veseljačenja.
Kaj vse bo še
useboval nemir,
ki mi skrotoviči
praznično razpoloženje?

MRAČNA PUŠČOBA

Kakor bi v zimskem dolgočasju
bolehal
kot krulavi starec
v vročičnih blodnjah –
in spomine lovil,
nadležno godrnjal
o stvarih,
ki nikogar
ne zanimajo –
pogledoval
skozi zaledenela okna,
kot bi si želel
med pozeble ptice
po sočustvovanje.

PO VROČEM POLETNEM DNEVU

Večer je zopet
zemeljsko oprijemljiv,
v ozračju se pozibava
mehkoba,
prepoten obraz je hladu
predan:
utrgan oveneli cvet,
ki po večerno hladnem ribniku
plava.
Čepim
na obmorski skali
in izginjam
s pošepetavanjem Jadrana
in mežikanjem lučic,
ki zabrisujejo
na obzorju
mejo med vodo in nebom.

POZABLJAM TVOJ GLAS

Ne da mi miru:
kako naj izgrebem
iz tebe tisto,
kar ti je srce
razklalo?
Naj tebe in sebe
otmem,
preden nekoga obup
zadavi.
Prožim ti roko ...
Ko bom pozabljal tvoj glas,
bom iskal zaman svoje dlani,
ki so se zapletale
kdaj v tvoje bujne lase,
ker sem bil tebe lačen in žejen
nedopovedljivo.
Ti pa si tako vame
zrla,
kot bi hotela reči:
To bolečino bova prenesla.

Benjamin Gracer

ZAVZETOST

a
V meni
se nabere
pa udarim
BOMBO DUHA
in me raznese ...

b
Gooool ... goool!
Kriči ljudstvo
s polnimi usti ...
in:
GLAS
se zaduši
v zasteklenem jutru
PESEM
umre
v mrtvašnici svobode

c
Poskrbimo za
KULTURO MEDNOŽIJ!
Dolgčas je
pod plazovi besed
BREZDUHA DOBE

č
Stvarnost je stvarnost:
BREZ HUMUSA
NI HUMANIZMA ...

d
Ampak jaz ...
jaz ki bom
ŠPELCO ljubil:
PTICE
OTROKE
IN TRAVE
jaz bom tako
SVET OBLJUDIL –
da bo še bog
debelo gledal ...

OBOŽEVANKI

V vznemirljivi vzvišenosti
tvojih pogledov
postajam prozoren,
da se vse krog mene
sprosti luskini laskanja.
Srebrni galebi
se dvigajo
v prežarjene sinjine,
morje mojih čustev
se je strnilo
v sonce
nastajajočega
školjkinega biserčka:
Občudujem te!
Nocoj
bom prespal
na prostem pod zvezdami,
da se s tabo
uravnovesi
moje mladeničevo sanjarjenje.
Pred jutrišnjo zoro
naj svet izve,
da si moja!

BESEDE

BESEDE
kakor
ŽENSKESKE:
ubogajo –
in se ti
rogajo

obljubijo –
in te ljubijo

rodijo –
in ti
umorijo:
PESEM –
če nisi
samo NJIHOV ...

VELIK ČAS (prosti spis)

Velik čas ... kaj potem
če otrokom
otežiš želodčke
da pobruhajo
sedanjost ...

VELIK ČAS
je nekaj velikega ...
VELIK ČAS
lahko tisočkrat
pogreješ
prekuhaš
premesiš
in lepo prodaš ...
lahko ga spečeš
in prežvečiš
pa je še zmeraj
VELIK ČAS

ko iščejo
VELIK ČAS
v majhni literaturi

VELIK ČAS
ostane
VELIK –
za VELIKE ...

ODLIČEN FIZIK, EKSPERIMENTATOR IN UČITELJ

»Kdor zaničuje samega sebe, je podlaga tujčevi peti. Marsikdaj slavimo v naši kulturi, umetnosti in znanosti dela in osebe, ki to komajda zaslužijo. Resnično velika dela izginjajo pred našimi očmi v mraku naše neobčutljivosti in samoljubnosti. Skratka, pogostokrat tavamo v temi pomanjkljivih kritičnih meril in estetskih vrednostnih izhodišč. S pomanjkljivimi merili in nezanesljivimi vrednostnimi izhodišči pa seveda ni moč vzpostaviti v znanosti, kulturi in umetnosti poštenega in kritično preverjenega ustvarjalnega vzdušja...«

STOŠTIRIDESETLETNICA ROJSTVA JOŽEFA STEFANA

Letošnje leto je jubilejno, saj smo praznovali stoštiridesetletnico rojstva našega svetovno znanega koroškega rojaka Jožefa Stefana. Rodil se je 24. marca 1835 pri Sv. Petru poleg Celovca (danes je Sv. Peter sestavni del mesta Celovec) kot sin slovenske matere in slovenskega očeta. V mladosti je bil slovenski pesnik in pisatelj, pozneje je postal svetovno znani fizik. Odkar

nosi naš največji znanstveni zavod v Ljubljani po njem ime INŠTITUT JOŽEF STEFAN in stoji pred njim Stefanov spomenik, se šele zavedamo njegovih velikih prizadevanj in uspehov, ki jih je dosegel naš rojak v mednarodnem svetu fizike.

Ob Stefanovi smrti leta 1893 so slovenski listi in revije, med njimi celo celovški MIR, le z nekaj besedami omenili ta dogodek, in še to po nemških virih. Ti so bili v nasprotju s slovenskimi viri daleč pravičnejši in so naštevili vsi po vrsti Stefanove zasluge za znanost.

Dr. A. Obermayer je v svojem spominskem članku z naslovom »GROSSER SLOWENISCHER FORSCHER J. STEFAN« posvetil v dunajskem listu naslednje vrstice našemu velikanu:

»Jožef Stefan je bil kot fizik univerzalen, njegova znanstvena raziskovanja obsegajo vsa področja fizike in se prepletajo druga z drugo. Bil je predvsem teoretični fizik. To je dokazal že v svoji prvi razpravi O ABSORBCIJI PLINOV, ki mu je odprla pot v širni znanstveni svet. Kot eksperimentator je bil dr. Stefan izredno spreten, iznajdljiv in marsikatero njegovo eksperimentalno odkritje je postalo naravnost epohalno.

Kot teoretik si je dr. Stefan zaslužil ogromne zasluge predvsem na področju elektrike in magnetizma. Pomembna je njegova razprava o SKIN EFEKTU. Matematični obrazec, ki se nanaša na ta pojav, je v tehniki visokih frekvenc znan pod imenom STEFANOVA FORMULA. S svojim znanstveno raziskovalnim delom si je dr. Stefan pridobil splošen ugled in priznanje. Filozofska fakulteta dunajske univerze ga je izbrala kot prvega Slovenca za dekana v letu 1869/70. V letu 1870 je postal dr. Stefan rektor dunajske univerze. Pozneje je bil izvoljen za rednega člana akademije znanosti in umetnosti na Dunaju.

Avstrijska vlada je odlikovala dr. Stefana z imenovanjem za dvornega svetnika in mu podelila red viteza tretje stopnje. Postal je redni član akademije v Upsali, dopisni član akademije v Monakovem ter dopisni član akademije v Würzburgu. Ne dvomno je tej blesteči karieri botroval Stefanov sklep, da se popolnoma posveti znanstvenemu delu. In v tej vlogi je vztrajal do konca svojega bogatega znanstvenega življenja.

Torej tuji odmevi so pravično prikazali delo našega velikega rojaka. Dve leti pozneje je dunajsko društvo kemikov in fizikov odkrilo Stefanu prekrasen spomenik v arkadah dunajske univerze. Deset let pozneje po Stefanovi smrti je njegov učenec I. Subic v Zborniku Slovenske matice objavil odlomke iz Stefanovega dnevnika in izvleček Boltzmannovega govora ob odkritju dunajskega spomenika.

Ob stoletnici Stefanovega rojstva je v tedniku Življenje in svet izšla daljša razprava M. Adlešiča o Stefanovem življenju in delovanju.

NAGEL ZNANSTVENI VZPON

Stefan je že s svojim 22. letom končal študije na dunajski univerzi in se leta 1858 habilitiral za privatnega docenta. Pet let pozneje je bil že redni profesor, nato pa

predstojnik fizikalnega inštituta. V letih 1869/70 postane dekan filozofske fakultete, šest let pozneje pa rektor dunajske univerze. Že leta 1860 je komaj petindvajsetletnik bil izbran za dopisnega, pet let pozneje pa za rednega člana dunajske akademije. V letih 1875 do 1885 je bil tajnik matematično-prirodoslovnega razreda in od leta 1885 do svoje smrti (v letu 1893) podpredsednik akademije. Vse to je Stefan za svoje delo tudi zaslužil. Prav po njegovi zaslugi je fizikalni inštitut dunajske univerze zaslovel v tedanji Evropi. V ožjem krogu njegovih sodelavcev je bil tedaj tudi njegov najboljši učenec in njegov naslednjak na univerzi L. Boltzmann.

Z velikim uspehom se je uveljavil na vseh področjih tedanje fizike: v mehaniki — zlasti v mehaniki plinov in tekočin; v akustiki (pod njegovim predsedstvom in na njegov predlog je mednarodna konferenca sprejela normalni ton, ki je še danes v veljavi), v kaloriki (splošno znan je zakon o sevanju, ki nosi ime STEFANOV ZAKON). Po tem zakonu je množina izsevane toplote premo sorazmerna s četrto potenco temperature sevalnega telesa. Dalje je napisal temeljne razprave o interferenci in polarizaciji svetlobe, o uklonskem spektru in merjenju dolžine svetlobnih valov ter v elektriki in magnetizmu. Stefan je bil prvi na kontinentu, ki je spoznal pomen Faradayevih idej in predaval o Maxwellovi teoriji.

VISOKA ODLIČJA

Prav na področju elektrike in magnetizma ni Stefan pokazal samo svoje velike sposobnosti kot teoretik in eksperimentator, temveč tudi svoj smisel za potrebe praktičnega življenja in gospodarstva. Leta 1883 je bil član pripravljalnega odbora za mednarodno električno razstavo na Dunaju. Stefan je aktivno deloval v tej sekciji. O delu komisije je izšlo obsežno poročilo, ki ga je napisal prav on. V tem poročilu je bilo besedilo njegovih epohalnih predavanj in rezultatov merenj, pri katerih je sodeloval. Za njegove zasluge pri tej razstavi ga je avstrijski cesar odlikoval z redom, ki mu je dal pravico do plemstva, toda Stefan ni izkoristil te pravice. Ruski car pa mu je podelil Red sv. Ane, ki je bil sicer namenjen generalom.

ZLATA ČASTNA STEFANOVA MEDALJA

Leta 1883 so ustanovili društvo elektrotehnikov na Dunaju. Stefan je bil njegov pobudnik in njegov prvi predsednik. To funkcijo je opravljal tri leta, na njegovo pobudo je društvo pričelo izdajati svoje glasilo. Društvo elektrotehnikov na Dunaju se je Stefanu oddolžilo za njegove zasluge za elektrotehniko in za samo društvo. Ob 75-letnici njegove smrti (leta 1958) je ustanovilo zlato Stefanovo častno medaljo, ki jo podeljujejo avstrijskim in tujim znanstvenikom in strokovnjakom za pomembne zasluge na področju praktične in teoretske elektronike in elektriškega gospodarstva.

Jožef Stefan pa se je tudi drugače uveljavil v praktičnem življenju. Bil je član in

nekaj časa predsednik komisije za raziskovanje fizikalnih razmer Jadrana, član komisije za merosodstvo in komisije za ugotovitev najprimernejših naprav za preprečitev nesreč v rudnikih.

STEFAN – PESNIK IN PISATELJ

Jožef Stefan pa ni bil samo naš veliki fizik, bil je tudi slovenski pesnik in pisatelj. Pesnikoval in pisal je že kot srednješolec na celovški gimnaziji, kot visokošolec in kot privatni docent je z vnečo nadaljeval to delo. Sodeloval je pri vseh tedanjih slovenskih listih in revijah: pri celovški Slaviji, pri Bčeli, pri Večeru, pri Novicah, pri Šolskem prijatelju in pri Slovenskem glasniku. Spesnil je priložnostne in ljubezenske pesmi, domovinske pa tudi poučne pesmi, prevajal je pesmi in prozo iz drugih slovanskih jezikov, pisal potopise in zgodovinske razprave. Toda najpomembnejši in najbolj značilni so bili njegovi sestavki o Koroški in koroških Slovencih, o njihovem življenju in potrebah, o njihovem gospodarstvu in šolstvu, o slovenskem jeziku in slovenski literaturi ter celo o slovenskih imenih in izrazih za števila.

Vse to je kakor presekano, prenehalo v letu 1859. Kaj je bil vzrok, ni povsem jasno. V svojih spominih omenja Stefan, da ga je v njegovem zanosu od raznih fantastičnih zablod streznil prof. dr. Miklošič, ki ga je hodil poslušati, ko se je vpisal na univerzo. V četrtem letniku Šolskega prijatelja je objavil pesmico Avtokritika, ki se pričinja z besedami:

Kaj hudirja na Parnasu
Matematičar počenja
In v tako dragem času
Krati pesnikom življenja?

V Slovenskem glasniku je tedaj začel objavljati daljšo razpravo Naturoznanke poskušnje. Toda že v drugem delu je zapisal: »Pa še druga stvar me tišči. Stojim pred vami znabiti s celim košem nemškega znanja in s pestjo slovenskih besed. Iz koša bi bilo lahko jemati, a težko je vselej iz njega vzeti stvari, najti prikladnega oblčila v skerčenej pesti. In golih jih vendar ne morem pošiljati v svet. Zakaj Slovenci so zdaj močno sramežljivi in jezične nesramnosti jim bodejo serca slovničarske. Studijo se jim besede, katerih proti kmet v domovini slovenskega duha ne nosi na jeziku zjutraj in zvečer. Jaz sem imel le malo priložnosti, pojiti se z duhom slovenskim.«

Ta izliv je bil očitno naperjen proti LEVSTIKU, ki je tedaj v Novicah objavljaj svoje Napake slovenskega pisanja, s katerimi se je tudi Stefan čutil prizadetega.

DOKONČNI SKLEP

Nedvomno je pri tem soodločal Stefanov sklep, da se popolnoma posveti znanstvenemu delu. Verjetno pa se je za to odločitvijo skrivala tajna srčna bolečina, na katero je namignil v svojem dnevniku. V njem je nastal odločilen preobrat. Prej veseli mladenič, ki je rad prebil marsikatero uro v veseli družbi prijateljev, se navduševal ob lepoti slovenskih pesmi in sam tudi zapel, se je zaprl sam vase. Živel je samo za znanost.

Sele na jesen življenja v letu 1891 je nastopil v njem blagodejen preobrat – ustvaril si je družino. Postal je zopet vesel, smejal in šalil se je, česar dolgo ni nihče videl pri njem. Toda ni mu bilo usojeno, da bi dalj časa užival toplo jesensko sonce svojega življenja. Že sredi decembra 1892 je hudo zbolel in 7. januarja 1893 ga je smrt rešila hudega trpljenja.

Ko se letos spominjamo stoštiridesetletnice Stefanovega rojstva, se spominjamo tudi njegove ožje domovine, Koroške in tamkajšnjih Slovencev. O njih je Stefan toliko pisal. Njih usoda se od tedaj ni prav nič izboljšala. Nasprotno, čedalje težja postaja in je dosegla prav letos svoje krizno obdobje.

Ivan Jan

PRIJATELJICI

Nista bili samo sosedi, tudi stari sta bili enako. In ne le to: obe sta bili tudi Rezki. Samo, da je bila ena Potokarjeva, druga, nekoliko tanjša, pa Logarjeva. Vedno sta tičali skupaj, da ju je bila vsa vas vajena kot nekaj, kar je nerazdvojno. Prav čudno se je zdelo vsakemu, če je katero srečal samo.

»Pa ne da bi ta druga zbolela?« bi vprašal vsak, kdor bi srečal le eno samo.

Da bi se ti dve mogli spreti, niti na misel ni prišlo nikomur. Njuno prijateljstvo je bilo zakoreninjeno tako globoko in tako daleč, kolikor sta bili stari. Zato je vsak rekel o drugi »ta druga«, kajti kako bi rekel drugače, ko sta bili vendar obe Rezki.

Brezkbrni čas otroštva in šolska leta – vse to je prehitro minilo. Rezki pa sta postali sila prikupni dekleti. Kdor ju je gledal, se je težko odločil, da bi rekel: ta je lepša! Tako sta svojo podobnost utrdili še bolj in trosili zvonki in mladi smeh na vsakem koraku. Smeh na smeh! Obe pa sta morali trdo delati, kajti zemlja tam je bila skopa, družini veliki in vedno vsega, razen otrok, premalo. Vendar jima delo ni škodilo. Preje je bilo kot nekaj, ki je kakor žlahten curek prilivalo k njuni razcvetajoči se in doručajoči lepoti. Mar je bilo zato čudno, če se je za njima obračalo vse več fantovskih oči!

Toda nobeni se ni mudilo navezati se na koga. Pač ni še prišel pravi! Radi sta fante dražili in tako ni bilo enkrat, da ju je kdo čakal v noči in na dežju, oni dve pa sta se mu od daleč smejali! Vse sta obrnili tako, da je bil na koncu smeh!

Potem pa je iz sosednje vasi, kjer je bila fara, prišel Kmanikarjev Maks, ki je omajal srce Logarjevi. Obema ga pač ni mogel. Toda prijateljstvo med dekletoma ni bilo zaradi tega nič prizadeto. Včasih je bilo še bolj zabavno. Maks je bil sicer svojeglav fant, a včasih prav zabaven in tudi čeden. Kako lepo nedeljo je v zaprvljivček vpregel po vsej okolici znanega izredno čudno lisatega konja in potegnili so se kam, kjer je bilo veselo.

Dekleti pa še nista napolnili dvajset let, ko je v to lepo in mirno, čeprav trdo življenje udarila vojna!

Je bilo zdaj čudno, če sta se obe dekleti ogreli za partizane in jima pomagali z vsem mladostnim žarom!? Če sta se ogrevali za mir in svobodo, ko se bodo spet lahko smejali in oddrdrali na veselico! Brezskrbnost, ki je za obe tako značilna in nepogrešljiva, se je naenkrat izgubila kot rosa v soncu! Rezki srca sta enako tolkli za partizane. Potem se je zgodilo, da je nekega dne Potokarjeva rekla Logarjevi:

»Kaj pa Maks? Bo kaj šel?«

Soimenjakinja se je malo zamislila in rekla:

»Saj mu še nič ne grozi. Če bo treba, ga bom že nagovorila!«

Tak odgovor Potokarjevi ni bil všeč. Kako nagovorila? Mar ne ve fant sam, da je Slovenec in kje mu je mesto?

»Sta že kaj govorila o tem?« je spraševala Potokarjeva, ki je bila za spoznanje bolj vneta mladinka kot Logarjeva, ki je kljub vojni še vedno gojila ljubezen in se ni odrekla sestajanju z Maksom.

»Saj pravim, da se mu še nič ne mudi. Kaj pa kmetija, pravi, če mu spomnim partizanstvo!«

Rezki sta se v tistih dneh čudno naglo zresnili. Potokarjeva zato, ker so bili skoraj vsak večer v njihovi hiši partizani, Logarjeva pa zaradi skrbi, kako bo z njeno ljubeznijo. Toda – v srcu je neprestano želela, da bi bil njen Maks bolj navdušen za partizanstvo. Sem in tja je res kaj dal zanje, kajti njihova kmetija je bila trdna, a vse to je delal bolj zaradi ljubezni z Rezko. To je tudi potožila prijateljici, a ta jo je potolažila tako, da sta se na koncu skoraj zarotili:

»Ga bova že pripravili do tega. Če ne preje takrat, ko bo moral v nemško vojsko!«

Toda zgodilo se je čisto drugače...

Potokarjeva Rezka je vsak dan bolj čutila, da se ji prijateljica nekako izmika, da njena vnema za partizane popušča. Potokarjeva je to partizanom tudi povedala. Prav tisti čas pa se je tudi razvedelo, da bi nekateri v vasi radi vzpostavili belogardistično postojanko. To da sicer ni šlo kdo ve kako od rok, da so ljudje bolj na partizanski strani, vendar je obstojala nekakšna nevarnost. Vmes je bilo omenjeno tudi ime Kmanikarjevega Maksa. Rezki se zdaj nista videvali niti vsak drugi dan, včasih je minil celo teden.

Tedaj je Potokarjevo nekega dne poiskal Maks in se hotel z njo pogovoriti na tihem.

»No,« je začel, »ali Rezka dosti dela za partizane?«

Potokarjeva, ki je bila odrezava in že skoraj huda na oba ter poučena v glavnem, kaj hoče Maks, je takoj rekla:

»Dela že, a zadnje čase dokaj malo!«

Fant, ki ga je Rezka ostro opazovala, kako se bo obnašal, se je potihom in skoraj zadovoljno nasmešnil ter pokimal:

»Da, da. Dela pač tako, kakor ji rečem jaz!«

Tisti jaz je bil zlasti poudarjen. To naj bi pomenilo, da Rezka ni več tista kakor je bila, pomenilo, da se plete nekaj novega. A Potokarjeva je prav to hotela izkoristiti, da bi zvedela kaj več in če bi se dalo, priti stvari do dna: O Maksu je bilo vsak dan več slišati, da ga je župnik pregovoril, naj bi spravljal skupaj več svojih prijateljev, ki bi jih preoblekli v belogardiste, on, Maks pa bi bil njihov poveljnik. Zato je naročila:

»Če je tako, ji pa reci naj dela bolj kot zdaj!«

A Maks kot da je čakal na kaj takega. Naglo je ugriznil za izrečno in usekal:

»Kaj? Se to je bilo preveč! Ti, jo pa pusti pri miru!«

Rezka ga je pogledala tako začudeno, da se je je Maks malce ustrašil. Toda naglo se je zbral, kajti čutil se je močnega. Odslej sta govorila malo manj kot dva nasprotnika, ki sta odkrila karte. Mar naj se tako konča veliko prijateljstvo, mar naj bo zdaj, ko so bili še vsi tako mladi, konec mladosti? In vse zavoljo tega, ker nekeje sčuvajo Maksa, naj se obrne proti partizanom, proti svojemu ljudstvu!

»Zato Rezke ni videti več?« je rekla zamisljeno Potokarjeva.

»Da, zato, ker sem ji jaz prepovedal!« je zadovoljno, misleč da jezi Rezko, potrdil Maks.

»Kdo pa je tebi tako naročil?« je poizvedovala naprej in kar naravnost.

»To pa tebi nič mar,« je nesramno rekel Maks. »Tisti že ne, ki komandirajo tebi!« Rezka ga je spet pogledala in hkrati je bila prepadena nad tem, kar je zvedela brez ovinkov, in vendar zadovoljna, da so odtlej določno vedeli, do kam je že segala razpoka. Ne, bolje — sovražnost! Zato je rekla:

»Saj si ni težko misliti. Prevečkrat si v farovžu!«

Maks je vzrojil:

»Rekel sem ti že, da ti to nič mar!... Sicer pa meni ali pa Rezki nikoli ne bodo komandirali taki, ki nikoli niso bili nič prida. Komunisti! Phhh!«

Rezka se je vedno bolj čudila odprtemu izpovedovanju Maksovih misli, vendar je rekla:

»Tisti, ki se tolčejo proti Nemcem, zate niso nič prida? Kdo pa je potem pošten?«

Maks je zdaj prišel do tistega, kar bi še rad povedal. Pravzaprav je hotel pregovoriti še to Rezko in jo odvrniti od partizanstva:

»Tisti ušivi partizani po hosti že ne! Ali morda Tiger, ki je bil večkrat brez dela kot zaposlen, ali pa Samo, kakor pravite zdaj Petičkovemu, ki je vedno ščuval ljudi... Poslušaj«, je nadaljeval s prijaznim glasom, »nikar jim ne verjemi. Razočarana boš, jaz pa vem, da so v Ljubljani vsi trije štabi povezani, da delajo skupaj: nemški, domobranski in partizanski! Ne bodi neumna!«

Zadovoljno je čakal kaj bo rekla na to modrost, a mu je zasolila:

»Maks, Maks, razočaran boš ti, če bo kdo. Rečem ti, stopi s te poti, dokler nisi šel predaleč! Ali te ni škoda!«

»Ti mi groziš?« je v prejšnjem ognju vzkliknil Maks. »Raje se ti pazi, kako se boš obnašala odslej! In Rezko mi pusti na miru!« je vpil še potlej, ko sta šla vsaksebi.

Rezka pa mu ni ostala dolžna:

»Raje ti premisli, kaj sem ti rekla!«

Zdaj je šlo naglo. Nemci so klicali v vojsko tudi Maksov letnik. Toda namesto v nemško vojsko, so se v farovžu dogovorili tako, da bo Maks zares začel sestavljati belo gardo. Zato je hodil spat celo na nemško žandarmerijo.

Nekoč večera pa ga je partizanska patrolja vendarle med potjo staknila in ga mobilizirala. Zaenkrat samo mobilizirala. Ker pa je fant vztrajal pri svojem, se je mobilizacija spremenila v aretacijo. Kaj je delal in pripravljaval, ni bila nobena skrivnost več. Prav zaradi tega je Potokarjeva Rezka takoj naslednjo noč po razgovoru z Maksom odšla k partizanom.

Zaradi Maksa ji ni bilo nič hudo, ker je bil pač tak, žal pa ji je bilo dobre, poštene in delovne prijateljice, ki je podlegla Maksovemu vplivu in postala žrtev lastne ljubezni.

Maksu pa se je že naslednjo noč posrečilo pobegniti partizanom, ki so računali, da ga bodo še nekako predelali. To je bilo, kot bi olje prilil na ogenj sovraštva. Domobranska četa pri fari je bila naglo preoblečena in postavljena na noge! Maks sicer ni bil poveljnik, ker je bil še premlad in nevesč, postal pa je njegov namestnik. Zanesljiv in popadljiv na vsakem koraku...

Potokarjeva Rezka, ki je postala partizanka Majda, je neko noč poiskala prijateljico, kajti ona ni bila kriva, če je bil Maks tak. Toda obisk je bil žalosten, pomešan s solzami in obljubami, da je še vedno pošteno slovensko dekle in na strani partizanov, da pa ji Maks zdaj malo manj kot grozi.

»Potem pa ni druge rešitve, kakor da greš z menoj k partizanom«, jo je hotela izveliči Potokarjeva.

A prijateljica je žalostno zmajala z glavo in razložila:

»Toliko moči pa nimam. Se ne poznaš zadosti Maksa. Če grem, bodo trpeli domači!«

Prijateljici sta se razšli razdvojeni zaradi Maksa!

Partizani so Maksa, ki je preje o njihovi organizaciji precej vedel in je zato povzročil nekaj zločinov in grdega izdajstva, večkrat iskali, toda vedno se jim je izmuznil. Postal je pretkan!

Nekoč, nekega zimskega dne, pa sta se onstran Save ob lesenem mostu spopadli dve četi: partizanska in domobranska! Spopad je bil kratek, a silovit, kajti udarili so se komaj na nekaj deset metrov. Na obeh straneh je bilo nekaj mrtvih in opraskanih.

In med tistimi mrtvimi je bil tudi Kamnikarjev Maks.

Ljudje, ki so ga poznali, so se oddahnili.

Logarjeva Rezka je bila sicer prizadeta, toda rešena more in slutenj, kako se bo to steklo. Vojna je razdvojila prijateljici, vojna ju je spet zblížala.

STRIC MATEVŽ IN STRIC JURIJ

Nekega dne stric Matevž gre na obisk k stricu Juriju. Na poti, kamor je bil namenjen, sreča sina strica Jurija.

»Kaj dela tvoj oče,« ga vpraša.

»Pravkar je južinal, toda ko te je zagledal na drugi strani dvorišča, je vstal od mize.«

»Zakaj vendarle?«

»Dejal je, da si velik požeruh, pa je svetoval materi, naj poskrije vse jedi.«

»Kam jih je skrila?«

»Pečeno gosko je skrila v pečico, gnjat je obesila v dimnik, klobase je položila v kozico, cvrtje je spravila v ponev, dva bokala pive pa pod klop.«

Stric Matevž ni več vpraševal, šel je in potrkal.

»Zdravo, prijatelj!« reče stric Matevž stricu Juriju. »Kakšna škoda, da nisi prišel samo trenutek poprej, lahko bi južinal z nami. Pravkar smo pojužinali, prav ničesar ni ostalo, da bi ti ponudil,« potoži stric Jurij.

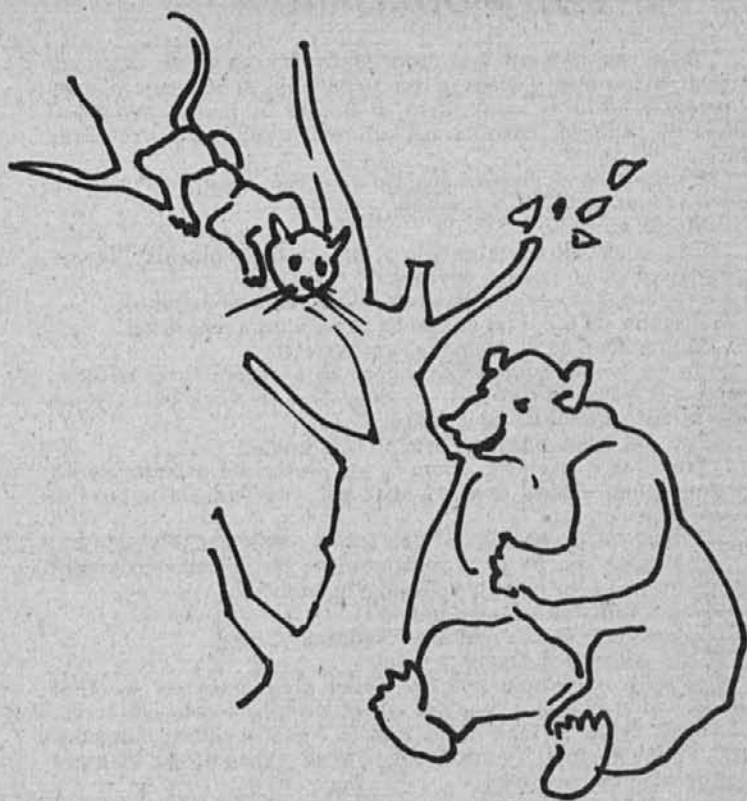
»Zares škoda, toda poprej nisem mogel priti, stric Jurij. Doletelo me je nekaj nenavadnega.«

»Kaj, vendar?«

»Preden sem prišel semkaj, sem ubil modrasa. Ta modras je imel tako veliko glavo kakor gnjat, ki jo imaš obešeno gori v dimniku. Bil je debel kakor goska, ki jo imaš v pečici, njegovo meso je bilo belo kakor cvrtje, ki ga imaš v kozici, bil je dolg kakor rešta klobas, ki so zvite v ponvi, njegova kri je bila svetla kakor pivo, ki ga imaš v dveh bokalih pod klopjo.«

»Zelo si pameten,« reče stric Jurij in povabi strica Matevža k mizi, da družno pojedeta in popijeta vse te dobrote.

Po češkoslovaški pravljici
priredil Črt Sinkovec

SPOR ZARADI UKAN

Nekoč so se sprli med seboj volk, lisica, maček in zajec. Sporazumeti se zlepa niso mogli, zato so poklicali medveda, naj reši njihov spor.

Medved jih vpraša:

»Zakaj ste se sprli?«

Pogovarjali smo se, za koliko ukan ve kdo izmed nas, in sicer za take ukane, s katerimi se v nevarnosti lahko rešimo — in sprli smo se.«

»Dobro,« pravi medved. »Najprej volk, stari stric. Za katere ukane veš?«

»Vem za sto ukan,« odgovori volk.

»In ti,« vpraša medved lisico.

»Vem za tisoč ukan.«

»In za koliko ukan veš ti?« vpraša medved zajca.

»Jaz imam samo hitre noge,« odgovori zajec.

Naposled medved vpraša mačka:

»Ali ti veš za mnogo ukan?«

»Samo za eno edino,« odgovori maček.

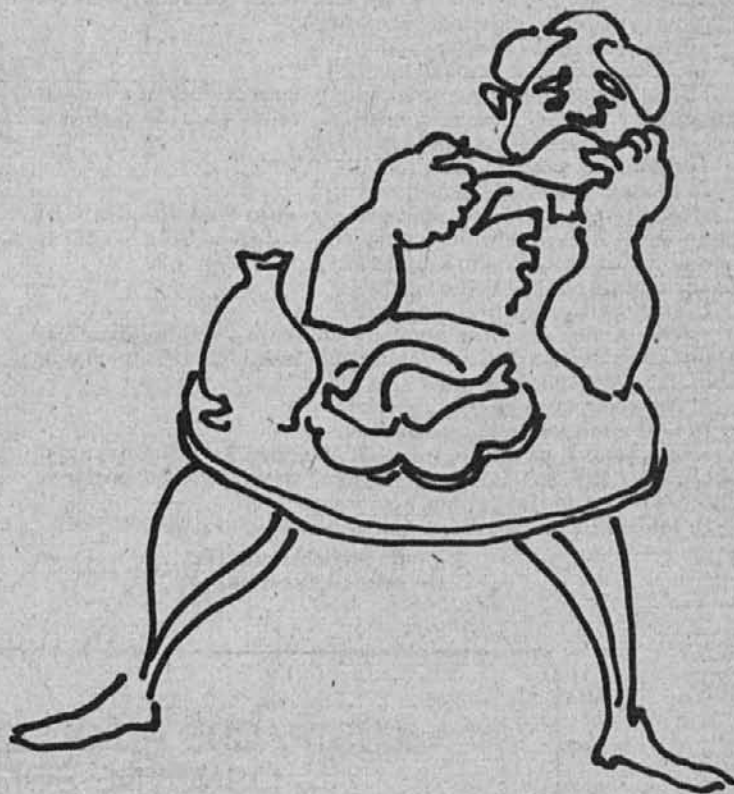
Zdaj medved na ves glas zarjove, da bi se prepričal, kako se znajo rešiti s svojimi ukanami. Da bi ga prestrašil, je planil na volka, ga zgrabil s šapami s tako silo, da je volk na pol mrtev padel po tleh.

Ko vidi lisica, kaj se je zgodilo z volkom, se naglo obrne, da bi zbežala, toda medved jo je že popadel za rep — zato še dan-današnji nosi na repu belkasto liso.

Le zajcu je uspelo, da se reši z urnimi nogami. In maček, ne bodi len, spleza na bližnje drevo in pravi:

»Volk, ki ve za sto ukan, je bil ujet, lisica s tisoč ukanami ima oskubljen rep, zajec vedno najde čas, da zbeži. Jaz pa, ki vem za samo eno ukano, lepo sedim v krošnji, kjer se lahko smejem vsem ukanam na svetu.«

Po afriški pravljici
priredil Črt Sinkovec

ŠEST MODRIJANOV

V neki vasi je živel šest modrijanov. Vse so vedeli, razumeli in videli, razen morja. Nekega dne se odločijo in odpotujejo, da si ga ogledajo. Bilo je rano jutro in hodijo in hodijo. Naposled pridejo do velikega travnika, na katerem je bila njiva cvetočega lanu.

Modrijani si dodobra ogledajo to širno, modro in v vetru valovito ravan in veselo vzklíknejo:

»Morje, morje!«

Urno se slečejo in zabredejo v lan, da bodo plavali. Plavajo in priplavajo do globokega vodnjaka.

»Moj bog, kako je globok,« reče eden izmed modrijanov.

»Upajmo, da nihče od nas ne bo padel vanj,« reče drugi.

»Mar ni eden od nas že padel,« reče tretji.

»To je treba nemudoma ugotoviti,« reče četrti. »Stojte, preštel nas bom, če smo vsi – eden, dva, tri štiri, pet...« vse prešteje, toda sebe je pozabil prišteti.

»Pet! Joj, eden manjka,« družno vzklíknejo.

»Trenutek,« reče peti, »bom še jaz preštel.« Dotikajoč se jih s prstom šteje: »Eden, dva, tri, štiri, pet...« Tudi on je pozabil prišteti sebe.

»O, bog!« se prestrašijo. »Eden izmed nas je padel v vodnjak.

»Pokličimo ga, če je v vodnjaku, se bo oglasil,« pripomni šesti. Sklonijo se čez obzidje vodnjaka in zakličejo:

»Hej, ti tam doli, si padel noter?«

»... padel noter...« odmeva v vodnjaku.

»Čuj!« kliče šesti, »rešili te bomo.«

Čez ustje vodnjaka položijo debel drog, nanj pa se obesi najmočnejši med njimi, nanj se obesi drugi, na drugega tretji, na tretjega četrti in tako dalje. Zadnji, šesti, se skoraj z nogami dotika vodne gladine. Toda prvi, tisti, ki se oklepa droga, ne more več vzdržati teže, zavpije:

»Za trenutek počakajte, da si pljunem v roke. In ko je hotel pljuniti, je spustil drog, tedaj pa vsi cmoknejo v vodnjak. Če v vodnjaku ne bi bilo vode, bi se bili zagotovo pobili. Tako pa so le zmočili in ostali živi.

Vrnili so se v domačo vas in tam na široko pripovedovali, da so videli morje in se celo okopali v njem.

Po francoski pravljici
priredil Črt Šinkovec

PRAVLJICA ZA OTROKE, KI NOČEJO ZASPATI

Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega:

»Pripoveduj nam kakšno zgodbo!«

In razbojnik začne pripovedovati:

»Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega:

»Pripoveduj nam kakšno zgodbo!«

In razbojnik začne pripovedovati:

»Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega:

»Pripoveduj nam kakšno zgodbo!«

In razbojnik začne pripovedovati:

»Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega:

»Pripoveduj nam kakšno zgodbo!«

In razbojnik začne pripovedovati:

»Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega:

»Pripoveduj nam kakšno zgodbo!«

In razbojnik začne pripovedovati:

»Neke temne, nevihtne noči sedi ob ognju v duplini dvanajst razbojnikov. Bili so tihi in zamišljeni, tedaj pa reče poglavar razbojnikov tistemu, ki je sedel kraj njega...«

In tako dalje in tako dalje, dokler ne zaspajo vsi otroci.

Po angleški pravljici
priredil Črt Šinkovec

ILUSTRACIJE – ŠOLSKE RISBE SO PRISPEVALI UČENCI
OSNOVNE ŠOLE TONE ČUFAR JESENICE